

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНКЫ

БЕКТЕМИН

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын
Төрагасынын орун басары
Л.Дж. Орозбаева

_____ (кол тамгасы)

«_____» _____

Кыргыз Республикасынын Улуттук банк Башкармасынын 2016-жылдын 30-мартындагы №15/6 “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобону бекитүү тууралуу” токтомуна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө токтом долбоорунун

жөнгө салуучу таасирине талдап-иликтөөлөр
(кыскача талдап-иликтөө)

Иштеп чыгуу үчүн негиз:

Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасынын төлөм системасы жөнүндө” мыйзамынын 6-беренесин аткаруу максатында.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын 2017-жылдын 9-октябрындагы № 2017-Д-143/83-О, 2017-жылдын 11-декабрындагы № 2017-Д-143/102-О буйруулары.

Жөнгө салуучу таасирине
талдап-иликтөөлөрдү
жүргүзүү мөөнөтү:

2017-жылдын 9-октябры.
(башталышы)

2017-жылдын 15-декабры
(аякташы)

Жүмүшчү топ

1.	Султаналиев А.З.	Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы	
2.	Саякпаев М.К.	Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы	
3.	Исмаилов А.Б.	Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы	
4.	Алманбетова М.А.	Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы	
5.	Ташмаматов Ж.А.	Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы	
6.	Кучерявая Г.А.	«Скай Мобайл» ЖЧКсы	
7.	Кутманалиева Дж.А.	«Альфа Телеком» ЖАК	
8.	Слепокуров В.А.	«НУР Телеком» ЖЧКсы	
9.	Саманчиева Н.Б.	«Коммерциялык банк «Кыргызстан» ААКсы	
10.	Тагаева Г.Р.	«БТА Банк» ЖАК	
11.	Торобаева Н.А.	«Банк Бай-Тушум» ЖАК	

12.	Алишев Р.К.	«Төлөм системаларынын операторлорунун ассоциациясы КГ» юридикалык жактар бирикмеси	
13.	Боотаев А.Т.	«Төлөм системаларынын операторлорунун ассоциациясы КГ» юридикалык жактар бирикмеси	
14.	Дворницына Р.А.	Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик маалымат технологиялары жана байланыш комитети	
15.	Шабданалиев К.Т.	Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик финансылык чалгындоо кызматы	
16.	Исраилов У.И.	Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик маалымат технологиялары жана байланыш комитетине караштуу Мамлекеттик байланыш агенттиги	
17.	Нуралиев А.Э.	Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик маалымат технологиялары жана байланыш комитетине караштуу Мамлекеттик байланыш агенттиги	
18.	Акенеев Э.Ж.	«Скай Мобайл» ЖЧКсы	
19.	Сарыбаев Т.М.	«Дос-Кредобанк» ААКсы	
20.	Сарыбаев Р.Н.	«Кыргыз банктар бирлиги» юридикалык жактар бирикмеси	
21.	Егоров С.В.	«Грин Телеком Сервис» ЖЧКсы	

Жооптуу адамдар менен байланышуу үчүн маалымат:

Саякпаев Муктар Кылычбекович, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын Төлөм системалары башкармалыгынын Операторлор жана төлөм уюмдары боюнча бөлүмүнүн башкы адиси, тел. 66-91-98, e-mail: msaiakpaev@nbkr.kg.

Көлөмү _____ бет, тиркемелер ____ бет.

Улуттук банк Башкармасынын 2016-жылдын 30-мартындагы №15/6 “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобону бекитүү тууралуу” токтомуна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү жөнүндө токтом долбоорунун жөнгө салуучу таасирине талдап-иликтөөлөр, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 30-сентябрындагы №559 “Ченемдик укуктук актылардын ишкердик субъекттердин ишин жөнгө салуу таасирине талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү ыкмасын бекитүү тууралуу” токтом талабына ылайык жүргүзүлгөн.

Проблемалар жана мамлекеттик жөнгө салуу негиздери

Кыргыз Республикасынын 2016-жылдын 16-декабрындагы №206 “Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, банктар жана банк иши жөнүндө” мыйзамына ылайык (мындан ары – мыйзам) Улуттук банктын милдеттерине жана ыйгарым укуктарына төмөнкүлөр кирет:

– Кыргыз Республикасынын банк тутумуна, анын ичинде банктардын жана Улуттук банк тарабынан көзөмөлдүккө алынган башка юридикалык жактардын ишине көзөмөлдүктү жүргүзүү;

– республиканын төлөм системасына көзөмөлдүктү жүргүзүү (оверсайт), анын натыйжалуу, ишенимдүү жана коопсуз ишин колдоого алуу;

– банк операцияларын жүргүзүү эрежелерин белгилөө;

– Кыргыз Республикасынын банк мыйзамдарына ылайык ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгып, басылма түрүндө чыгаруу.

Жогоруда аталган мыйзамдын 111-беренесине ылайык төмөнкүдөй банктык операциялар ишке ашырылат:

- электрондук акча чыгаруу;

- маалымат технологияларына жана электрондук каражаттарга, ошондой эле төлөмдөрдү ишке ашыруу ыкмаларына негизденген төлөм системалары аркылуу үчүнчү жактардын пайдасына өз иш натыйжасы болуп саналбаган товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү кабыл алуу жана жүргүзүү;

- үчүнчү жактардын төлөмдөрү жана эсептешүүлөрү боюнча финансылык маалыматты кабыл алуу, иштеп чыгуу жана ошол процессинг, клиринг борборунун төлөм системаларынын катышуучуларына берүү (процессинг, клиринг).

Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасында уруксат берүү-лицензиялоо жөнүндө” мыйзамынын 2-беренесинин 4-пунктунун 2-абзацына ылайык, банктардын, финансы-кредит уюмдарынын жана Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы (мындан ары – Улуттук банк) тарабынан иши жөнгө салынган башка жактардын ишин лицензиялоо өзгөчөлүгү Кыргыз Республикасынын банктар жана банк иши жөнүндө мыйзамдарына, ошондой эле төлөм, микрофинансылык иш, кредиттик маалымат алмашуу жана кредиттик союздардын иши жөнүндө мыйзамдарга ылайык белгиленет.

Кыргыз Республикасынын төлөм системасы деп өлкө аймагында ошол төлөм системасынын катышуучулары ортосунда акча каражаттарын которуу боюнча иш алып барган төлөм системаларынын топтомун түшүнүүгө болот. “Кыргыз Республикасынын төлөм системасы жөнүндө” мыйзамдын 23-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, Кыргыз Республикасынын аймагында келишимдин негизинде калкка төлөм кызматтарын сунуштаган финансы-кредит уюмдары, адистештирилген финансы-кредит уюмдары, төлөм системасынын операторлору жана төлөм уюмдары, алардын агенттери төлөм системасынын катышуучулары болуп саналат.

Республика аймагында төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү, акча которууларды жүргүзүү тартиби жана формалары, төлөм системаларынын аныктамалары, катышуучулар

ортосунда төлөмдөрдү жана эсептешүүлөрдү жүргүзүүдө өз ара иш алып баруу тартиби, төлөм системаларына көзөмөлдүк (оверсайт) жана Улуттук банктын ыйгарым укуктары “Кыргыз Республикасынын төлөм системасы жөнүндө” мыйзамда белгиленген.

Ошону менен бирге, төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногунун айрым катышуучулары мобилдик байланыш операторлору менен электрондук капчыкты толуктоо булагы катары иш алып барууда абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу аларды толуктоо мүмкүнчүлүгүн түзгөн. Мындай тейлөө пайдалануучуларга жөнөкөйлөтүлгөн интерфейсти жана абоненттин өздүк эсебинен авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты зарыл сумма менен дароо толуктоо мүмкүнчүлүгүн сунуштайт. Улуттук банк мамлекеттин атынан рыноктун бардык катышуучулары үчүн бирдей шарттарды камсыз кылууга жана банктык кызматтардан пайдаланууда керектөөчүлөр укугун коргоого өбөлгө түзгөн тең салмактуу жөнгө салууну камсыз кылууда маанилүү ролду ойнойт.

Ушуга байланыштуу, электрондук акча эмитентине пруденциалдык көзөмөлдүктү жүргүзүү сыяктуу эле, электрондук акчаны пайдалануу менен төлөмдөрдү жүргүзүү системасына көзөмөлдүк көз карашынан алганда, аны жөнгө салууга өзгөчө көңүл буруу зарыл. Ошентип, республика узак мөөнөттүү экономикалык өсүшкө жетүүсүнө көмөктөшүү үчүн Улуттук банк Кыргыз Республикасынын банк жана төлөм системаларынын натыйжалуулугун, коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн камсыз кылууга милдеттүү.

Улуттук банк Башкармасынын 2016-жылдын 30-мартындагы №15/6 “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобону бекитүү тууралуу” токтомуна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү зарылчылыгын талкуулоонун негизги себеби катары, товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочулардын (анын ичинде мобилдик байланыш операторлорунун) кызматтары үчүн алдын ала төлөө катары салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу пайдалануучунун электрондук капчыгын кошумча толуктоо ыкмасын колдонууга киргизүүдөн улам келип чыгышы ыктымал болгон укуктук, финансылык жана абройлук тобокелдиктерге баа берүү зарылчылыгын белгилөөгө болот.

Проблема: Товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочулардын (анын ичинде мобилдик байланыш операторлорунун) кызматтары үчүн алдын ала төлөө катары салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу пайдалануучунун электрондук капчыгын толуктоо булагы катары колдонууда потенциалдуу тобокелдиктер.

Аларга Улуттук банк өзгөчө көңүл бурган төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногунун катышуучулары мобилдик байланыш операторлору менен биргеликте сунуштаган абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо системасынын ишинде келип чыгышы ыктымал болгон тобокелдик аспектери катары төмөнкүлөрдү белгилөөгө болот:

- Кыргыз Республикасынын мыйзам талаптарын сактоо;
- керектөөчүлөр укугун коргоо;
- рыноктун бардык катышуучулары үчүн бирдей шарттарды түзүү жана монополияны жөнгө салуу;
- финансылык туруктуулук;
- системада тобокелдиктерди тескөө;
- жөнгө салуу жана көзөмөлдүктү жүзөгө ашырууда өз ара иш алып баруу.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 17-февралындагы №97 токтому менен бекитилген Кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланыш кызматтарын

сунуштоо эрежелерине ылайык, автоматташтырылган эсептешүү системасы – бул, абоненттен келип түшкөн кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөм операцияларын, абонентке сунушталган кызмат көрсөтүүлөр көлөмүн жана алардын тарификацияларын эсепке алуу үчүн каралган система. Мобилдик байланыш операторлорунун автоматташтырылган эсептешүү системасы – бул, утурумдук негизде текшерүүдөн өтүүчү, зарыл квалификациялык деңгээлге жана компетенцияга ээ дүйнөлүк телекоммуникациялык жабдууларды жана программалык камсыздоолорду өндүрүүчүлөр тарабынан аткарылган жана колдоого алынган система. Электрондук акча жана электрондук капчык боюнча бардык операциялар Улуттук банктан лицензияланган жана иши ал тарабынан жөнгө салынган төлөм системаларынын операторлорунун системасында жүргүзүлөт, мында электрондук акча эмиссиясы коммерциялык банктар тарабынан жүзөгө ашырылат.

Мобилдик байланыш операторлорунун автоматташтырылган эсептешүү системасы Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик маалымат технологиялары жана байланыш комитетине караштуу Мамлекеттик байланыш агенттиги менен интеграцияланган эмес, ал эми мобилдик байланыш операторлорунун финансылык иши тууралуу маалымат отчет түрүндө сунушталат, ал мобилдик байланыш операторлорунун автоматташтырылган эсептешүү системасынын маалыматтарынын негизинде түзүлөт.

Айрым мобилдик байланыш операторлору коммерциялык банктар жана төлөм уюмдары менен электрондук капчыктан пайдаланган абоненттердин өздүк эсебиндеги калдык тууралуу маалыматтан айкын убакыт ыргагында пайдалануу мүмкүнчүлүгүн камсыз кылган онлайн интеграцияны жүзөгө ашырууга даяр экендигин билдирген.

Бүгүнкү күндө абонент аванстык каражаттарды салуу жана топтоо мүмкүнчүлүгүнө ээ, алардын жылышы жөнүндө жазуулар абоненттин өздүк эсебинде чагылдырылат, ал каражаттарды байланыш кызматтары жана кошумча кызматтар үчүн төлөөгө жумшашы мүмкүн же болбосо мурда салынган авансты (толугу менен же анын бөлүгүн) кайтарууну талап кылышы мүмкүн. Мындай аванстык каражаттар абонентке таандык жана аларды кайтарып алуу менен абонент каражаттарды кандай болбосун максатта, анын ичинде электрондук капчыкты толуктоо үчүн да пайдаланышы мүмкүн. Байланыш кызматтары үчүн алдын ала төлөө катары салынган авансты кайтарып алуу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо булагы катары тейлөөнүн колдонууга киргизилиши абонент салган аванстык каражаттар өлчөмүн көбөйтүшү мүмкүн.

Электрондук капчыктан пайдалануучуларга калдыкты капчыкта сактоо учурунда коммерциялык банкта 100% негизде депондоштуруу менен гана ал каражаттарды толугу менен кайтаруу гарантиялана тургандыгын түшүндүрүү зарыл.

Ошентип, финансылык туруктуулукту камсыз кылуу максатында Улуттук банк жөнгө салуу чараларын ишке ашыруу, атап айтканда Кыргыз Республикасынын банк мыйзамдарына ылайык ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгып, басылма түрүндө чыгаруу аркылуу төлөм системасынын катышуучуларына жана алардын кардарларына карата тобокелдиктердин таасирин чектөөгө кызыкдар.

2016-жылдын акырына карата абал боюнча түйүндөргө туташтырылган кошо алып жүрүүчү мобилдик байланыштын абоненттик терминалдарынын* саны 7 112,6 миңди түзгөн, ошентип, калктын туруктуу саны 6 140,2 адамды түзгөн шартта, мобилдик байланыш менен камсыз болуу деңгээли 116% түзөт.

**Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 17-февралындагы №97 токтому менен бекитилген Кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланыш кызматтарын сунуштоо эрежелеринин 3-пунктуна ылайык, “баштапкы жабдуу (абоненттик терминал) – байланыш түйүнүнө туташтырылуучу техникалык каражат, ал абонент менен кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланыш системасынын өз ара иш алып баруусуна мүмкүндүк түзөт”.*

Абоненттик терминалдардын саны боюнча маалыматтарды жана

идентификацияланган электрондук капчыктан пайдалануучулар үчүн белгиленген ай ичиндеги жүгүртүү боюнча лимит өлчөмүн эске алганда (7 112,6 миң адам * эсептик көрсөткүч), мобилдик байланыш операторлорунун абоненттеринин өздүк эсептеринде топтолушу мүмкүн болгон акча каражаттардын потенциалдуу көлөмү 200 млрд сомдон жогоруну түзүшү мүмкүн.

Мобилдик байланыш операторлорунун 2017-жылдын 1-декабрына карата абал боюнча маалыматына ылайык:

- «O!Деньги» жана «Баланс КГ» системаларындагы электрондук капчыктардын саны болжолу менен 50 000 пайдалануучуну түзгөн;
- абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо тейлөөсүнө туташкан абоненттердин өздүк эсептериндеги орточо калдык болжолу менен 40 сомду түзгөн.

Ушундан улам - абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу аларды толуктоо мүмкүнчүлүгү каралган электрондук капчыкка ээ абоненттердин өздүк эсептериндеги калдыктын жалпы суммасы болжолу менен 2 млн сомду түзгөн (50 000 * 40 сом).

Мында белгилей кетүүчү нерсе, «O!Деньги» жана «Баланс КГ» (1-2 ай) тейлөөсү колдонууга киргизилген мезгил ичинде абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоого туташкан абоненттердин саны 0дөн болжолу менен 50 000ге чейин өскөн.

Аванстык төлөмдөрдү кайтаруу аркылуу үчүнчү жактардын пайдасына төлөмдөрдү ишке ашыруу боюнча тейлөөнү колдонууга киргизүү, жеңилдиктерди жана бонустарды сунуштоо аркылуу мындай тейлөөдөн пайдалануучулардын санын арттыруу, кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланыш кызматтарын сунуштаган мобилдик байланыш оператору-юридикалык жакка абоненттердин өздүк эсептериндеги орточо калдык өлчөмүн жогорулатууга мүмкүндүк берет, мындай учурда ошол өздүк эсептерде акча каражаттарынын топтолуп калышы тобокелдиги келип чыгат.

Учурда, абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо колдонууга киргизилгендиктен, мындай тейлөө схемаларын ишке ашыруу банктык операция жана банк ишине мүнөздүү белгилерге ээ экендиги тууралуу маселе келип чыгууда, бул, өз кезегинде, мындай маселени андан ары жана өзгөчө изилдөөгө алынышын талап кылат.

Башкача айтканда, олуттуу көлөмдөгү акча каражаттар келечекте, банктык операцияларды жүзөгө ашырууга лицензияга ээ эмес жана республиканын узак мөөнөттүү келечекте экономикалык өсүшүнө түрткү берген Кыргыз Республикасынын банк жана төлөм системаларынын натыйжалуулугун, коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн камсыз кылууга багытталган ченемдерди жана мыйзам талаптарын сактабаган мобилдик байланыш операторлорунун абоненттеринин, ошондой эле товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочулардын өздүк эсептеринде топтолуп калышы тобокелдиги келип чыгышы мүмкүн.

Жогоруда белгиленгендей эле, олуттуу потенциалдуу кардар базасына ээ абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо тейлөөсүн колдонууга киргизүү өлкөнүн төлөм системасынын башка катышуучулары алдында белгилүү бир атаандашуу артыкчылыктарынын пайда болушун шартташы ыктымал. Мындай артыкчылык адатта банк тутумунан башка эсепти (абоненттердин өздүк эсептеринде) жүргүзүүгө байланыштуу жогорулайт, ошондуктан Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 17-февралындагы №97 токтому менен бекитилген Кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланыш кызматтарын сунуштоо эрежелеринин 3-пунктунун 11-абзацына ылайык, кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланыш кызматтарын сунуштаган оператордун автоматташтырылган эсептешүү системасында катталган жана сунушталган

кызмат көрсөтүүлөр көлөмүн, байланыш кызматтары үчүн төлөө эсебине салынган акча каражаттарынын келип түшүүсүн жана сарптоолорду эсепке алуу үчүн кызмат кылган өздүк эсеп боюнча талаптарды шартсыз түрдө сактоо зарыл.

Ушуга байланыштуу, ар кандай деңгээлдеги атаандаштыкты түптөө максатында, монополияга каршы жөнгө салуу, ошондой эле банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногун жөнгө салган колдонуудагы башка ченемдик укуктук актыларды сактоо зарыл.

Төлөмдөрдүн жалпы операциялык натыйжалуулугу инфраструктураны өнүктүрүү деңгээлинен, төлөм системасынын ар бир катышуучусунун ишинин натыйжалуулугунан жана алардын кардарлар менен иш алып баруусунан көз каранды. Алардын ишкердик чөйрөсү өз ара байланыштуу болгондуктан, кардарларды тейлөө зарыл инфраструктуралык колдоосуз өнүгө албайт. Ушуга байланыштуу, абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо системасынын өз убагында жүргүзүлүшү, ишенимдүүлүгү жана коопсуздугу бардык катышуучулардын инфраструктурасынын пайдаланылышын камсыз кылат жана маалыматтырды өткөрүү процессинде негизги роль мобилдик байланыш операторлоруна, ошондой эле ыкчам кызмат көрсөтүү провайдерлерине таандык. Ошондуктан, кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануучуларга жогору натыйжалуулукту сунуштоо үчүн төлөм системасынын бардык катышуучулары аларды биргелешип өнүктүрүү жана тыгыз технологиялык кызматташуу жагында бирдиктүү, узак мөөнөткө каралган көз карашка ээ болууга тийиш.

Керектөөчүлөр укугун коргоо көз карашынан алып караганда, абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо системалары төлөм кызмат көрсөтүүлөрүнүн сыяктуу эле, мобилдик байланыш кызматтарында кездешкен талаптарга да ээ. Мындай системаны колдонууда “квази” электрондук акча терминин колдонуу зарыл, анткени өтүп жаткан учурга карата алар бар экендиги жана алардын жылышы жөнүндө маалыматты мобилдик телефон аркылуу гана алууга болот жана мында пайдалануучулар электрондук капчык балансындагы акчаны сактоо жана нак акчага айландыруу мүмкүнчүлүгүнөн пайдалана алышпайт. Ошол эле учурда, уюлдук байланыш операторлорунун абоненти болуп саналган электрондук капчык пайдалануучуларына электрондук капчык балансындагы жана мобилдик байланыш өздүк эсебиндеги каражаттарын тескөө мүмкүнчүлүгүн берүү зарыл.

Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзам талаптарына ылайык, калктан акча каражаттарын тартууга байланыштуу ишкердик лицензияланууга тийиш. Мында коммерциялык банктар эл аралык стандарттарга ылайык милдеттүү түрдө депозиттерди коргоо системасында катышат жана ликвиддүүлүк, тобокелдиктерди тескөө ж.б. боюнча бир катар талаптарды аткарышат. Бул учурда мобилдик байланыш операторлорунун укуктарын коргоо максатында, гарантиялык жагдай келип жеткен учурда абоненттин өздүк эсебиндеги акча каражаттар милдеттүү түрдө финансылык жактан камсыздалууга тийиш, анткени коммерциялык банкта тиешелүү гарантиялык камсыздоосуз калк арасында пайдалануудагы “квази” электрондук акча колдонулуп жаткан системага катар төлөмдөр жана эсептешүүлөр системасын түзөт.

Системада орун алган тобокелдиктерди жөнгө салуу төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногунун туруктуулугун жана ишенимдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн маанилүү маселе болуп саналат. Ошондуктан, төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногун өркүндөтүүнү демилгелөөдө Улуттук банктын кийлигишүүсү превентивдик чара болуп саналат, анткени башка мамлекеттик органдан лицензияланган жана иши ал тарабынан жөнгө салынган жаңы рынок катышуучулары үчүн пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берүү жөнүндө сөз болууда. Жаңы катышуучулардын иш өзгөчөлүгү ишкердикти жүргүзүп келген лицензияга ээ рынок катышуучуларынан айырмаланып турат жана алардын ишине, кардар-электрондук капчык пайдалануучуларына кызматтарды сунуштоо жагында буга

чейин ишкердикти жүргүзүп келген рынок катышуучулары менен ишкердикке мүнөздүү тобокелдиктерди кылдат изилдөө жана таанышып чыгуу талап кылынат.

Негизги тобокелдиктердин бири – бул, электрондук акча олуттуу көлөмдөгү каражаттардын ылдам жылышына өбөлгө түзөт. Система ичинде акча каражаттарын которуулар ошол замат ишке ашырылат, ал эми айрым системаларда максималдуу которуу суммасына чектөөлөр белгиленген эмес. Мында, Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасынын төлөм системасы жөнүндө” мыйзамынын 32-беренесинин 1-бөлүгүнө ылайык, төлөм системасынын катышуучулары өз ишин Кыргыз Республикасынын кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жагында мыйзам талаптарына ылайык жүзөгө ашырышат жана алар системада жөнөтүүчүлөр, алуучулар тизмегинин болушун, ошондой эле аларды террористтик же экстремисттик ишке же массалык жок кылуу куралдарын таркатууга катыштыгы бар адамдар тизмегине ылайык текшерүүгө алынышын камсыз кылууга тийиш. Ошентип, мобилдик байланыш операторлору төлөм системалары катышуучуларынын агенти катары ишкердикти жүзөгө ашырууда Кыргыз Республикасынын кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жагында мыйзам талаптарын аткарууга милдеттүү, бирок учурда бул талаптар аткарылбай келет.

Ошентип, мобилдик байланыш операторлорунун иши талапка ылайык контролдукка алынбагандыгы жана мониторинг жүргүзүлбөгөндүгү, ошондой эле электрондук капчыктарга туташтырылган сим-карттарды каттоо жана аны пайдалануу эң эле жөнөкөй болгондугу акчанын изин жашыруу, террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоо, “көмүскө” схемаларды пайдалануу сыяктуу тобокелдиктерди жогорулатат (сим-картты сатып алууда мобилдик байланыш абоненттери гана катталат, сим-картты анык пайдалануучулар жөнүндө маалымат жок).

Мындан тышкары, “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобонун 31-пунктуна ылайык, идентификацияланбаган электрондук капчыкты пайдалануучуга ал аркылуу башка идентификацияланбаган электрондук капчык ээсине акча каражаттарын которууга тыюу салынат. Азыркы учурда мобилдик байланыш операторлорунун абоненттери аванстык төлөмдү кайтарууну жүзөгө ашырууда жана башка абоненттин - идентификацияланбаган электрондук капчыктан пайдалануучунун өздүк эсебин толуктайт, ал да өз кезегинде, өздүк эсебинен электрондук капчыгына каражаттарды кайтаруу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Бул жогоруда аталган жобонун кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жөнүндө жол-жоболорун аткаруу талаптарын бузуу болуп саналат.

Санарип технологияларынын арымдуу өнүгүүсү жөнгө салуучулар алдында жаңы милдеттерди жаратууда жана калк алдынкы финансылык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгондугу түшүнүктүү болууда. Бул учурда, оптималдуу жөнгө салууну колдонуу маселеси келип чыгууда, анткени жөнгө салуунун кайсыл болбосун түрү гарантиялык сумманы камсыз кылуу, каражаттарды депондоштуруу жана инфраструктураны өнүктүрүүгө инвестициялар сыяктуу кошумча чыгашаларды талап кылат. Ошого карабастан, тең салмактанган жана дискриминацияланбаган тартипте колдонулган мындай чыгашалар, рыноктун бардык катышуучуларына бирдей мамиле камсыздалган шартта, кыйла кеңири - реалдуу тобокелдиктерди кыскартуу максатына ээ, бул бүтүндөй экономиканын кирешеге ээ болушун шарттайт.

Абоненттин өздүк эсеби электрондук капчык аныктамасына кирбегендиктен, аны жөнгө салуу зарылчылыгы келип чыгат, анткени абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо

үлгүсү абоненттин өздүк эсебинен кайтарылып алынган аванстык төлөмдү үчүнчү жактардын пайдасына төлөмдөрдү ишке ашыруу үчүн пайдаланылат. Бул схеманын пайдаланылышы төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногунда прецедент шартташы мүмкүн деп эсептейт, анткени төлөм системаларынын кайсыл болбосун оператору финансылык милдеттенмелерди жана коммерциялык банкта электрондук акчаны камсыздоо зарылчылыгын азайтуу максатында, кардарлар акча каражаттарды топтоо үчүн өздүк эсептерди ачуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болууда, ал эми электрондук капчык төлөмдөрдү ишке ашыруу үчүн гана пайдаланылып калат. Мындан тышкары, мындай прецедент ишкердигине көз карандысыз кайсыл болбосун товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочу кардарларга электрондук капчыкка акча каражаттардын бир бөлүгүн гана которуу мүмкүнчүлүгү каралган өздүк эсеп ачуу мүмкүнчүлүгүн берет.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 17-февралындагы №97 токтому менен бекитилген Кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланыш кызматтарын сунуштоо эрежелеринин 66-пунктуна ылайык, абонентке таандык каражаттарды кайтарып берүү каражаттарды кайтаруу жөнүндө өтүнүч кат катталган күндөн тартып он беш календардык күн ичинде жүзөгө ашырылат. Бул ченем, Конституция, Жарандык кодекс сыяктуу жогору юридикалык күчкө ээ ченемдик укуктук актыларда белгиленген, жарандардын декларацияланган укуктарын жана эркиндигин кайталап түшүндүрөт жана ачып көрсөтөт, алардын алкагында жарандар өзүнө таандык мүлктү эркин тескөө укугуна ээ жана алардын менчигине, анын ичинде акча каражаттарына да чектөөлөр белгиленбейт жана аларды ажыратып алууга жол берилбейт.

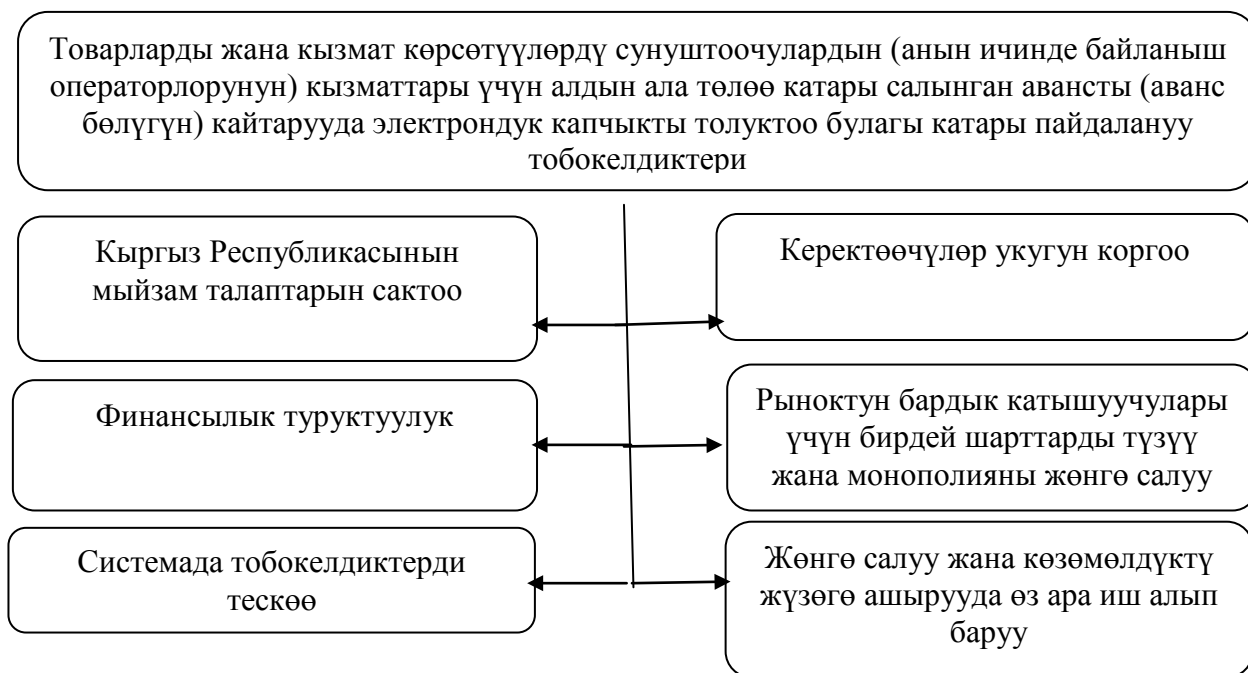
Ошентип, өздүк эсепке абонент тарабынан салынган акча каражаттары буйрутманын негизинде керектелгендигине жараша байланыш кызматтары үчүн төлөөгө гана каралышы мүмкүн, бул байланыш операторлору тарабынан байланыш жана башка кошо сунушталуучу кызматтарды сунуштоонун жүрүшүндө ишке ашырылат жана бул тууралуу тиешелүү маалыматты абоненттин өздүк эсебине чагылдырат. Мында, аванстык каражаттар байланыш операторлорунун менчиги болуп саналбайт, алар абоненттин менчигинде калат жана абонент аларды өз эрки боюнча, анын ичинде абонентке авансты (же анын бөлүгүн) кайтаруу аркылуу пайдаланышы мүмкүн.

Рынокто пайда болгон жаңы тейлөөлөрдө мурда аванс катары салынган, кайтарылган акча каражаттарын байланыш кызматтарын төлөө үчүн гана эмес, электрондук капчыкты толуктоо үчүн да пайдалануу каралган. Аванстык акча каражаттарын пайдалануунун жаңы мүмкүнчүлүктөрүн эске алсак, мобилдик операторлорго байланыш кызмат көрсөтүүлөрү үчүн төлөө боюнча аванс катары салынган акча каражаттарынын көлөмүнүн артышы тобокелдиги келип чыгышы мүмкүн. Абоненттердин өздүк эсептериндеги пайдалануу үчүн каралган кошумча каражаттардын топтолушуна жол бербөө максатында – абоненттердин өздүк эсептериндеги калдыкты электрондук капчык балансынан өзүнчө бөлүп, электрондук капчыкты өзүнчө операция катары толуктоо мүмкүнчүлүгүн камсыздоо зарыл.

Бүтүндөй алганда, талаптагыдай деңгээлдеги бизнес-үлгү болгон шартта жана пайдалануучулардын кызыкчылыгына жооп берген техниккалык чечимдерди колдонууда абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо системасы колдонулуп жаткан төлөм инструменттеринин көпчүлүгүн алмаштырышы ыктымал (мисалы, банктык карттар жана нак акчалар). Мобилдик байланыш операторлорунун мындай мүмкүнчүлүгүнөн улам, Улуттук банк өз жөнгө салуу милдеттерин натыйжалуу ишке ашыруу жана жогоруда белгиленген тобокелдиктерди кыскартуу максатында, коомдун пикирин угуу менен “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобого өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүүдө.

Төмөндө “проблемалар тарамы” келтирилген, мында негизги проблемаларды чечүүдө терс таасирин тийгизген себептер чагылдырылган:

Проблемалар тарамы.

Проблеманын маанилүүлүгү

Электрондук акча мамлекеттин акча жүгүртүү сыяктуу маанилүү ишкердик чөйрөсүнө түздөн-түз таасирин тийгизет. Интернет тармагынын өнүгүшүнө жараша алардын ишкердик чөйрөсү улам артууда жана зарыл укуктук шарт катары электрондук акча эмиссиясын, таркатуу жана ордун жабуу ишин жөнгө салуу саналат. Мындай чара жогоруда көрсөтүлгөн тобокелдиктерди кыскартуу гана эмес, кыйла ачык-айкындуу жана ишенимдүү чөйрө түзүүгө мүмкүндүк берет. Төлөм системалары деп мамлекеттин финансы секторунун маанилүү түзүүчүлөрүн атоо зарыл болгондуктан, алгылыксыз төлөм системасы экономиканын туруктуулугуна жана анын өнүгүшүнө кыйла таасирин тийгизиши ыктымал, кризистик жагдайларга алып келиши мүмкүн, ошондой эле финансы системасында орун алган үзгүлтүктөр олуттуу чыгымга, банктарга карата ишенимди жоготууга айланышы мүмкүн.

Ушуга байланыштуу, электрондук акчага тиешелүү маселелер көпчүлүк учурда өлкөнүн финансылык абалы дуушарланышы мүмкүн болгон адаттагыдай кооптуу жагдайларга таандык: электрондук акча эмиссиясынын акча массасына таасири, кылмыш жолу менен алынган кирешелердин изин жашыруу жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоо ж.б. Электрондук акча ээлеринин талабы боюнча эмитенттин алардын ордун милдеттүү түрдө жабуу, ошондой эле электрондук капчыктан пайдалануучуларды ар кандай алдамчылык схемалардан коргоо талабын колдонууга киргизүү аркылуу электрондук акчаны жөнгө салууга чоң көңүл бурулат.

Бүгүнкү күндө ар бир адам бир же көпчүлүк учурда эки мобилдик телефонго ээ. Азыркы учурда эсептешүү эсептерин пайдаланууга негизденген инструменттерге караганда электрондук акча – идентификацияланбаган электрондук капчыкты пайдаланууда белгилүү бир деңгээлде белгисиз төлөм инструменти, ал каттоодон өтүүсүз айына 30 миң сомдон ашпаган көлөмдө төлөмдөрдү жүргүзүүгө мүмкүндүк берет. Мында, электрондук капчыкты абоненттин мобилдик номерине туташтырууда чалуулар, байланышуулар, интернет-сессиялар ж.б. боюнча кошумча маалымат, жеке маалыматты таануу жол-жобосун жүзөгө ашыруу процессинде алынган жана байланыш операторлорунун базасында сакталган маалыматтар пайда болот, алар укук коргоо

органдарына жана башка мамлекеттик органдарга электрондук капчыктарды мыйзамга каршы максатта пайдалануу аракеттерин аныктоого көмөктөшөт. Ошону менен катар эле, мамлекет терроризмди каржылоо, көмүскө экономика, салык төлөөдөн качуу ж.б. сыяктуу шектүү транзакцияларды кыскартууга кызыкдар. Бул, төлөм инструменттерин колдонуудан улам терс кесепеттерге жол бербөө максатында, жөнгө салуучу контролдукту жүзөгө ашырууда белгисиздик жана мүмкүнчүлүк ортосунда балансты түптөө зарылчылыгын көрсөтүүдө.

Ошондуктан, ачык-айкындуулукту жогорулатууга жана ишкердикке тиешелүү маалыматтын ачык берилишин камсыз кылууга, банктык кызматтардан пайдалануучулар укугун коргоо механизмдерин өркүндөтүүгө жана алдынкы тажрыйбаны колдонууга киргизүүгө багытталган чаралар, Улуттук банк жөнгө салуу милдеттерин аткарууда коммерциялык банктарга жана банк эмес уюмдарга карата бирдей ыкмада иш алып баруу атаандаштык чөйрөсүн өнүктүрүү жана көзөмөлгө алынган юридикалык жактардын ишинин ачык-айкындуулугун камсыз кылуу максаттарын аткаруу индикатору болуп саналат.

Ошентип, банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногуна инновациялык технологиялардын аралашуусу бүтүндөй өлкө үчүн маанилүү, анткени экономикалык өсүш банк жана төлөм системаларынын натыйжалуу, коопсуз жана ишенимдүү ишинен көз каранды.

Эл аралык тажрыйба

КМШ өлкөлөрүндө иш алып барган ири телекоммуникациялык топ - VEON компаниялар тобунда мобилдик байланыш операторлорунун абоненттери үчүн мобилдик финансылык тейлөөнүн 3 ыкмасы колдонулат. Италияда жана Өзбекстанда Wind Wallet жана Veerul мобилдик тиркемелери карт жана банктык эсептерди тескөө интерфейси болуп саналат, оператордун өздүк балансын толуктоо мүмкүнчүлүгү каралган эмес. Пакистанда жана Украинада Jazz Cash жана “Мобильные Гроши” электрондук капчыктарын мобилдик өздүк эсептен аванстык каражаттарды кайтаруу аркылуу толуктоо мүмкүнчүлүгү каралган. Россияда жана Казакстанда гибрид модели колдонулууда, мында Beeline MasterCard жана Beeline Visa төлөм карттары өнүгүүдө, бирок аванстык каражаттарды электрондук капчыкка кайтаруу мүмкүнчүлүгү да бар, анын ичинде Россияда ЯндексДеньги жана Казакстанда BeelinePay белгилөөгө болот. Белорусияда бардык төлөмдөр Бирдиктүү эсептешүү жана маалымат мейкиндиги (ЕРИП) аркылуу ишке ашырылат, аны уюштуруучулардын курамына Белорусия Республикасынын Улуттук банкы да кирет.

Арменияда, Бангладеште, Тажикстанда жана Алжирде мобилдик финансылык тейлөөгө мамлекет тарабынан тыюу салынган.

Мамлекеттик жөнгө салуу максаты – финансы рыногуна түрткү берүүгө жана Кыргыз Республикасынын региондорунда кызматтардан пайдалануу мүмкүнчүлүгүн жогорулатууга багытталган Кыргыз Республикасынын банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногунун жаңы катышуучулары катары мобилдик байланыш операторлорунун ишин жөнгө салуу, атаандаштыкты өнүктүрүү жана ченемдик укуктук актыларды өркүндөтүү варианттарын аныктоо саналат. Натыйжалуу жөнгө салуу, чыгарылган акча көлөмүн контролдоого шарт түзөт, электрондук акчанын айкын акчага катышына талдап-иликтөөлөрдү жүргүзүү жана республикада туруктуулукту камсыз кылуу, жол берилген акчанын катышын колдоо үчүн башка макроэкономикалык эсептөөлөрдү жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн берет. Мындан тышкары, нак төлөмдөрдүн олуттуу бөлүгүн электрондук акчага алмаштыруу мүмкүнчүлүгү акча массасын тейлөөгө сарптоолорду кыскартат.

Ошондой эле, электрондук акча ээлеринин укугун коргоо зарыл. Электрондук акча милдеттүү түрдө банк-эмитентте электрондук акчаны эсепке алуу үчүн эсептешүү эсебинде толук көлөмдө айкын акча менен колдоого алынууга тийиш. Банк-эмитент электрондук акча ээлеринин алгачкы эле талабы боюнча алардын ордун жабууга тийиш.

Максатка жетүү индикаторлору:

- электрондук акча эмиссиясына контролдук;
- электрондук акчаны жүгүртүүнүн ачык-айкындуулугун камсыз кылуу;
- нак эмес төлөмдөр үлүшүн арттыруу;
- төлөмдөрдү жүргүзүүнүн коргоого алынышын жана коопсуздугун камсыз кылуу.

Максатка жетүүнүн сапаттуу индикаторлоруна төмөнкүлөр кирет:

- электрондук акчаларды жайылтуу жана банк, төлөм системалар рыногунда финансылык мобилдик кызмат көрсөтүүлөрдү өнүктүрүү, Кыргыз Республикасынын региондорун кошо алганда;
- банктык продукттарды көбөйтүү, банк жана төлөм кызматтарынан 24/7 пайдалануу мүмкүнчүлүгү;
- жөнгө салуучу тарабынан банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногунун катышуучуларынын ишине контролдуктун жүргүзүлүшү;
- терроризмди каржылоого жана кылмыш жолу менен алынган кирешелердин изин жашырууга каршы аракеттенүү боюнча ченемдик укуктук базаны ыңгайлаштыруу.

Максатка жетүүнүн сандык индикаторлоруна төмөнкүлөр кирет:

- калктын төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногундагы инновациялык кызматтардан пайдалануусун арттыруунун эсебинен нак эмес төлөмдөр үлүшүн көбөйтүү;
- электрондук акча менен нак төлөөнүн олуттуу бөлүгүн кыскартуу;
- электрондук акчанын функционалдык өздүк наркын арттыруу.

Мамлекеттик жөнгө салуу варианттары жана кесепеттерге баа берүү

Төмөндө жөнгө салуунун беш варианты каралган:

№ 1 вариант – ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү киргизбестен, колдонуудагы редакцияны калтыруу.

№ 2 вариант – мобилдик байланыш абонентинин өздүк эсебинен авансты кайтарап алуу аркылуу электрондук капчыкты толуктоого тыюу салуу.

№ 3 вариант – товарларды, иштерди жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуларга төлөөнүн эсебинен салынган жана мындай сунуштоочулардын абоненттеринин өздүк эсептеринде чагылдырылган авансты кайтарып алуу мүмкүн болгон учурда, кайтарымдуулук гарантияларын камсыз кылуунун кошумча чараларын бекемдөө, коммерциялык банктардын эсептериндеги аванс түрүндө салынган акча каражаттарын милдеттүү түрдө депондоштуруу аркылуу тобокелдиктерди кыскартуу.

№ 4 вариант – мобилдик байланыш операторлоруна байланыш кызмат көрсөтүүлөрү үчүн төлөөнүн эсебинен салынган жана абоненттердин өздүк эсептеринде чагылдырылган авансты кайтарып алуу мүмкүн болгон учурда, пайдалануучулардын бардык электрондук капчыктарындагы калдыктарын 100% боюнча депондоштуруу милдеттенмелери менен катар эле, электрондук капчыкты толуктоо боюнча бир күндүк жүгүртүүнү 100% жана мобилдик байланыш операторлорунун бардык абоненттеринин калдыгынын бир күндүк суммасынан 10% милдеттүү камсыздандыруу депозити түрүндөгү кайтарымдуулукту камсыз кылуунун кошумча чараларын бекемдөө аркылуу тобокелдиктерди кыскартуу.

№ 5 вариант – товарларды, иштерди жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуларга төлөөнүн эсебинен салынган жана мындай сунуштоочулардын абоненттеринин өздүк

эсептеринде чагылдырылган авансты кайтарып алуу мүмкүн болгон учурда, кайтарымдуулук гарантияларын камсыз кылуунун кошумча чараларын бекемдөө аркылуу, коммерциялык банктардын эсептериндеги эсептик камсыздандыруу суммасы өлчөмүндөгү акча каражаттарын милдеттүү түрдө депондоштуруу аркылуу тобокелдиктерди кыскартуу.

1-вариант. Ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү киргизбестен, колдонуудагы редакцияны калтыруу.

а) Жөнгө салуу ыкмасы:

Бул учурда, аларды таркатуудан тышкары, электрондук акчаны пайдалануу менен кызмат көрсөтүүлөрдүн бардык түрүн сунуштаган мобилдик байланыш операторлору экономикада акча жүгүртүлүшү жетиштүү деңгээлде контролдукка жана эсепке алынышын камсыз кыла албайт. Электрондук акча системаларынын операторлорунун товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочулар алдында милдеттерин аткаруу боюнча финансылык операциялар, ошондой эле кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөө катары калктан алынган акча каражаттарды эсепке алуу коммерциялык банкта ачылган эсептерден айкын топтолгон суммалардын эсебинен ишке ашырылат. Башкача айтканда, мобилдик байланыш оператору электрондук акчаны сатып алууда коммерциялык банктагы эсебинде чыгарылган же сатылып алынган электрондук акча көлөмүнө барабар болгон акча каражаттарына ээ болууга тийиш.

Мындай сценарийде, төлөмдөрдү өткөрүү максатында электрондук капчыктарга аванстык каражаттарды кайтаруу мүмкүнчүлүгүн сунуштоо менен өз кардарларынын өздүк эсептерине акча каражаттарын тартуу боюнча демилгени көтөргөн уюмдар пайда болушу ыктымал. Аларды төлөмдөрдү жана которууларды ишке ашыруу үчүн пайдалануу максатында, акча каражаттарын топтоо Улуттук банк тарабынан контролдукка алынбаган юридикалык жактар тарабынан ишке ашырылышы мүмкүн, буга жол берилбеши керек жана ал Кыргыз Республикасынын мыйзам талаптарына каршы келет. Мындан тышкары, акча каражаттарынын кайтарылышы тууралуу маселе да келип чыгат, анткени бул вариант өз аванстык акча каражаттарын электрондук акча катары пайдаланган калктын укуктарынын коргоого алынышын камсыз кылбайт.

б) Жөнгө салуу таасири

Так иш-аракеттер чагылдырылат:

Мында кызыкчылыкка ээ топторго карата төмөнкүдөй таасир этүүлөр келип чыгышы ыктымал:

Мамлекет:

- банк жана төлөм кызматтарына ишенбөөчүлүк;
- төлөмдөрдү ишке ашыруунун өнүгө элек инновациялык ыкмалары;
- өнүгө элек банктык инфраструктура.

Пайдалануучулар үчүн:

- акча каражаттарынын коргоого аынбашы, финансылык гарантиялардын жоктугу;
- алдамчылык операцияларды жүргүү тобокелдиктери жана санкциясыз эсептен алып салуу мүмкүнчүлүктөрү.

Натыйжалуулугуна баа берүү индикаторлору.

- жогору операциялык тобокелдиктер;
- жыйынтыктап төлөөлөрдүн өз убагында жүргүзүлбөшү.

с) Орун алышы ыктымал болгон тобокелдиктер

Хакерлердин сырттан чабуул жасоолорунан жана коммуникациялык түйүндөрдө техникалык проблемалар келип чыккандыгынан улам пайдалануучулардын электрондук акча менен операцияларды ишке ашыра албагандыгы мындай электрондук акча системасына карата ишенимге кедергисин тийгизет.

Жогору операциялык тобокелдиктер – системанын иши талапка ылайык уюштурулбагандыгынын же системадан пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ жактардын кыянаттык менен пайдалануусунун; системанын техникалык кемчиликтеринин; эмитенттин/оператордун/агенттин кызматкеринин иш-аракеттеринин (анын ичинде кылмыш иштери); технологиялык ыңгайсыздыктардын жана үчүнчү жактардын иш-аракеттеринин (анын ичинде кылмыш иштери) натыйжасында чыгым тартуу тобокелдиги.

Ликвиддүүлүктү жоготуу – электрондук капчыкка аванстык каражаттарды кайтаруу кызматтарын сунуштаган байланыш операторлорунун ликвиддүү каражаттары жетишсиз болгондугунун натыйжасында, төлөм системаларынын катышуучулары өз милдеттенмелерин аткарбай коюу тобокелдиги.

Алгылыктуу натыйжалар.

Ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү киргизүүсүз, колдонуудагы редакцияны калтырууда алгылыктуу натыйжа келип чыкпайт.

Терс кесепеттер:

- мобилдик байланыш операторлорунун абоненттери ортосунда акча которуулар агымынын контролдукка алынбай калышы;
- пайдалануучунун инновациялык кызматтарга анча ишене бербеши;
- алдамчылык операциялары;
- кылмыштуулукка жол берүү менен акчанын изин жашыруу;
- Улуттук банк тарабынан контролдукка алынбаган, төлөмдөрдү жана которууларды жүзөгө ашыруу үчүн электрондук капчыктарга аванстык каражаттарды кайтаруу мүмкүнчүлүгү каралган өздүк эсептерди жүргүзүү боюнча кошумча кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштаган көптөгөн юридикалык жактардын пайда болушу.

d) Укуктук жактан талдап-иликтөөлөр

Улуттук банктын ченемдик укуктук актыларына өзгөртүүлөрдү киргизүү талап кылынбайт, төлөм системасынын катышуучулары Кыргыз Республикасынын колдонуудагы мыйзам талаптарына таянуу менен иш алып барышат.

е) Экономикалык жактан талдап-иликтөөлөр

Кыргыз Республикасынын Улуттук статистика комитетинин расмий маалыматтарына ылайык 2016-жылдын акырына карата абал боюнча:

Кошо алып жүрүүчү мобилдик байланыштын абоненттик терминалдар түйүнүнө туташкандардын саны* 7 112,6 миңди түзөт;

Калктын туруктуу саны 6 140,2 миң адам;

Мобилдик байланыштан пайдалануучулар 116% түзөт.

Электрондук капчыктан идентификациялануусуз пайдалануучулар үчүн белгиленген лимит – 150 эсептик көрсөткүчтөн ашпайт.

Абоненттердин саны жана электрондук капчыктан идентификациялануусуз пайдалануучулар үчүн белгиленген бир ай ичинде жүгүртүү лимити (7 112,6 миң адам * 300 эсептик көрсөткүч) боюнча маалыматты эске алганда, мобилдик байланыш операторлорунун абоненттеринин өздүк эсептеринде топтолушу мүмкүн болгон акча каражаттарынын потенциалдуу максималдуу чогуу алгандагы көлөмү 200 млрд. сомдон жогоруну түзүшү мүмкүн.

Мамлекеттин сарптоолору:

Алдамчылык операцияларын аныктоо жана портативдик түзүлүштөрдү, аларда ачылган электрондук капчыктарды жоготуулар жагдайларын териштирүү үчүн өлкө бюджетиндеги чыгашалар бөлүгүн жогорулатуу талап кылынат.

Мамлекет үчүн пайда:

Мамлекеттик органдар кийлигишпеген учурда пайда алууну эсептөө мүмкүн эмес.

2-вариант. Мобилдик байланыш абонентинин өздүк эсебинен авансты кайтарып алуу аркылуу электрондук капчыкты толуктоого тыюу салуу.

а) Жөнгө салуу ыкмасы:

Акча көлөмү аларды чыгаруу шарттарына ылайык аныкталат. Нак акчаларды жүгүртүүгө чыгарганга чейин алар коммерциялык банктардын эсептеринде жазуу түрүндө чагылдырылууга тийиш. Электрондук акча ушул сыяктуу жагдай түптөлгөндө, электрондук акчаны чыгарууну жана системада эсепке алууну талап кылат, мында нак акча алдын ала электрондук акча эмиссиясына салынып, анын суммасына барабар көлөмдө чыгарылат. Өлкөнүн электрондук акча системасын контролдукка алуу үчүн белгилүү бир жөнгө салуу ыкмалары талап кылынат, алардын бири “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобонун колдонуудагы редакциясына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү саналат.

Электрондук акчаларды жөнгө салуу нормаларын такташтыруу төмөнкүлөргө шарт түзөт:

б) Жөнгө салуу таасири

Күтүлүп жаткан натыйжалар:

- Финансылык жоготуу тобокелдиктерин кыскартуу жана электрондук акча менен иш алып барууда тобокелдиктерди жөнгө салуу ыкмаларын сунуштоо;
- Кыргыз Республикасында электрондук акча системасынын бардык катышуучулары үчүн бирдей атаандашуу шарттарын түзүү;
- калктын акча каражаттарын тескөө жана төлөмдөрдү ишке ашыруу боюнча жаңы технологиялардан пайдалануу жагында сабаттуулугун жогорулатуу;
- финансы рынокторунун туруктуулугуна коркунуч жараткан же банктык кызмат көрсөтүүлөргө ишенимге кесепетин тийгиши мүмкүн болгон финансылык, системалык жана башка тобокелдиктерге жол бербөө;
- кардарларды алдамчылыктан, ишенимсиз ишкердиктен, электрондук акча системаларынан пайдаланууда финансылык жоготуулардан коргоого алынышын камсыз кылуу;
- калктын электрондук акча тууралуу так маалымат алуусу жана аны түшүнүүсү, ошондой эле пайдалануучулардын аларга талапка ылайык мамилеси;
- электрондук капчыктарды анча чоң эмес сумманы сактоо жана майда чекене төлөмдөрдү жүргүзүү ыкмасы катары гана пайдалануу;
- банк секторунун ликвиддүүлүгүн арттыруу;
- электрондук акча эмиссиясы үчүн толук контролдукка алуу мүмкүнчүлүгү;
- финансылык жөнгө салуучуга маалымдалбаган акча каражаттар агымын кыскартуу;
- электрондук капчык системасын финансылык жөнгө салуучуга толук маалымат берилүүчү жана анын көзөмөлдүгүнө алынуучу акча каражаттарын топтоо системасы катары келечекте аралыктан төлөмдөрдү, анын ичинде алыскы региондордо төлөмдөрдү ишке ашыруу үчүн пайдалануу.

Ушул жөнгө салуу вариантынан улам алгылыктуу натыйжалар:

- көмүскө экономика деңгээлин төмөндөтүү;
- коммуналдык төлөмдөр үчүн өз убагында төлөө жана карыз деңгээлин кыскартуу;
- калк арасында банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөрүн арттыруу;
- калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу;
- электрондук акчанын толук контролдукка алынышын жана эсепке алынышын камсыз кылуу;
- мамлекеттик алымдарды жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн төлөмдөрдү аралыктан төлөө;
- мамлекеттик кызматтардан аралыктан пайдалануу.

Терс кесепеттер.

- Бул вариантты кабыл алууда терс кесепеттер келип чыкпайт.

Так иш-аракеттер чагылдырылат:

Жөнгө салуу менен төмөнкүлөргө жол берилет:

- толук статистикалык маалымат базасы түзүлөт;
- тобокелдиктерди өз учурунда аныктап, алдамчылык операцияларына жол берилбеши үчүн акча каражаттарынан пайдаланууну өз убагында токтотуу.

Кызыкчылыкка ээ топторго карата күтүлүп жаткан натыйжалар:

Мамлекет үчүн:

- нак эмес төлөмдөр үлүшүн арттыруу;
- калктын финансылык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүн арттыруу;
- экономиканын көмүскө секторун кыскартуу;
- калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу;
- банктык жабдууларды орнотууга сарптоолорду азайтуу.

Пайдалануучулар үчүн:

- өз акча каражаттарынын жылышын эсепке алуу жана контролдоо;
- дароо төлөнүүчү төлөмдөрдү өз убагында ишке ашыруу;
- товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү аралыктан сатып алуу мүмкүнчүлүгү;
- акча которууларын дароо которуу;
- өз эсептерин аралыктан тескөө;

с) Ишке ашыруудагы тобокелдиктер

Жөнгө салуунун сунушталган вариантын ишке ашырууда төмөнкү тобокелдиктер келип чыгышы мүмкүн:

- операциялык тобокелдиктер. Операциялык тобокелдиктин орун алышына автоматташтырылган каражаттардын ишине үзгүлтүксүз мониторинг жүргүзүп туруу, ошондой эле маалыматты коргоо каражаттарын өркүндөтүү аркылуу жол берилбейт;
- аброй жоготуу тобокелдиги эмитенттин/оператордун/агенттин өзү сыяктуу эле, ушул финансылык институтка карата коомдо алгылыксыз пикирлерди жараткан үчүнчү жактардын аракеттеринин натыйжасында келип чыгышы мүмкүн болгон чыгымдарга байланыштуу болот. Чыгымдар түздөн-түз акчалай жоготуулар түрүндө сыяктуу эле, эмитенттин кардарлар базасынын кыскарышынан улам түптөлгөн кыйыр жоготуулар түрүндө да болушу мүмкүн;

– укуктук тобокелдик электрондук акча системасынын эрежелеринин колдонуудагы мыйзамдарга шайкеш келбешине же эмитенттин, оператордун же агенттин колдонуудагы мыйзам талаптарын бузууга жол берүүлөрүнө байланыштуу болот.

d) Укуктук талдап-иликтөөлөр

Укуктук талдап-иликтөөлөрдүн натыйжасы боюнча:

– Улуттук банк Башкармасынын «Кыргыз Республикасынын электрондук акча жөнүндө» жобону бекитүү тууралуу» токтомуна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү долбоору Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексине, «Кыргыз Республикасынын төлөм системасы жөнүндө» мыйзамына жана кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланыш кызматтарын сунуштоо эрежелерине каршы келбейт;

– зарылчылыкка жараша «Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө» жобонун жаңы редакциясын иштеп чыгуу талап кылынат.

е) Экономикалык талдап-иликтөөлөр

Электрондук акча калкка, атап айтканда, рентабелдүү болбогондуктан коммерциялык банктардын бөлүмдөрү ачылбаган жана банктык инфраструктура орнотулбаган (банкоматтар, төлөм терминалдары, POS-терминалдар) алыскы райондордо жана калктуу пункттарда банктык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүн арттырууга жана жеңилдетүүгө мүмкүнчүлүк түзөт. Коммерциялык банктар кардар базасын көбөйтүү жана пайдалануучулар тарабынан ишке ашырылган транзакциялардан кошумча киреше алуу менен өз түзүлүштөрү аркылуу банктык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануусун жеңилдетүү үчүн алыскы региондордо филиалдарды ачуу жана иш алып баруу боюнча чыгымын кыскартат/оптималдаштырат. Мындан тышкары, товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочулар коммерциялык банктардын агенттеринен болуу менен калкты тейлөөгө байланыштуу кошумча киреше алууда. Бүтүндөй алганда, өлкөдө электрондук акчаны өнүктүрүү менен төлөмдөрдү жүргүзүү, нак акча каражаттарынын жүгүртүүсүн кыскартуу жана нак эмес төлөмдөрдү көбөйтүү үчүн кошумча инструменттин пайда болушун шарттайт, бул экономиканын көмүскө секторунун кыскарышын шарттайт жана республиканын бюджетине тиешелүү салыктык чегерүүлөрдү жогорулатат.

Жобого ылайык, мындай ишкердик лицензияланган сыяктуу эле, лицензия албаган рынок катышуучуларынын ишине таасирин тийгизет. Экономикалык талдап-иликтөө Кыргыз Республикасынын аймагында иш алып барган мобилдик байланыш операторунун банк эмитент/электрондук акча оператору менен ар бир ишине карата жүргүзүлүүгө тийиш.

Ишкерлердин сарптоолорун эсептөө.

Рынок катышуучуларынын сарптоолорун эсептөө ар бир жагдайга карата жүргүзүлүүгө тийиш. Күтүлүп жаткан сарптоолорду акча эквивалентинде көрсөтүү мүмкүн эмес.

- мындай кызмат көрсөтүү түрүн жүзөгө ашырууда ишкерлер банк/төлөм системаларынын операторлору менен агенттик келишим түзөт, банк/оператор өз автоматташтырылган системасына туташтырат;
- ишкердик сый акы төлөө шартында ишке ашырылат – электрондук капчыкты толуктоого 0,2 пайыздан 2 пайызга чейин.

Мамлекеттик органдын сарптоолорун эсептөө.

Мамлекеттик органдын тике сарптоолору

Мамлекеттик органдын сарптоолору анын ишин жүргүзүү үчүн бөлүнгөн бюджеттик каражаттардан ашпайт.

Мамлекеттик органдын кыйыр сарптоолору

Электрондук акча, өз портативдик түзүлүшү аркылуу күнүмдүк майда чекене төлөмдөрдү ишке ашыруу үчүн багытталган. Банк жана төлөм инфраструктурасын өнүктүрүү үчүн аралыкта түзүлүштөрдү орнотууга мамлекеттик органдардан кыйыр сарптоолор талап кылынбайт. Мамлекеттик органдардан кыйыр сарптоолор да алардын ишин жүзөгө ашырууга бөлүнгөн бюджеттик каражаттардын алкагында талап кылынышы мүмкүн.

3-вариант. Товарларды, иштерди жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуларга төлөөнүн эсебинен салынган жана мындай сунуштоочулардын абоненттеринин өздүк эсептеринде чагылдырылган авансты кайтарып алуу мүмкүн болгон учурда, кайтарымдуулук гарантияларын камсыз кылуунун кошумча чараларын бекемдөө, коммерциялык банктардын эсептериндеги аванс түрүндө салынган акча каражаттарын милдеттүү түрдө депондоштуруу аркылуу тобокелдиктерди кыскартуу.

а) Жөнгө салуу ыкмасы:

Абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо, банктардын катышуусу менен шартталган өзгөчөлүктөргө ээ болушу мүмкүн. Мобилдик төлөм системаларынын банк системалары жана төлөм карттар системалары менен өз ара иш алып баруусунда бир катар дал келүүлөр келип чыгышы ыктымал, алардан улам кардарлардын каражаттары абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу жана тескерисинче, өздүк эсептен кайтаруу аркылуу кадимки төлөм мейкиндигинен электрондук капчыкты толуктоо системасына которулушу мүмкүн. Ошентип, кадимки бантык продукттарды инновациялык мобилдик төлөмдөр системасы менен бириктирүүдө пайдалануучулар ортосунда каражаттарды которуунун натыйжалуу системасын уюштуруу кыйла жеңил.

Электрондук акчаны жөнгө салуу төмөнкүлөргө шарт түзөт:

- мобилдик байланыш операторлорунун каражаттарды коммерциялык банктагы атайы эсептерде электрондук капчыктан пайдалануучу-абоненттердин өздүк эсептериндеги калдыкка эквиваленттүү суммада кам түзүү (депондоштуруу);
- мыйзамдарга белгиленген учурларда, кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жол-жоболоруна ылайык пайдалануучуну идентификациялоо боюнча жол-жоболорду жүргүзүү;
- Банк айкын убакыт ыргагында электрондук капчыктан пайдалануучу-абоненттердин өздүк эсептериндеги калдык жөнүндө маалыматтан пайдалануусу үчүн Банк/төлөм системасынын оператору менен онлайн-интеграцияны жүзөгө ашыруу;
- электрондук капчыктан пайдалануучунун каражаттарды башка идентификацияланбаган электрондук капчыктарга которуусун чектөө аркылуу экинчи пайдалануучунун өздүк эсебине келип түшкөн акча каражаттарын контролдоо;
- Улуттук банкка көзөмөлгө алынган уюмдар аркылуу мобилдик байланыш операторунун автоматташтырылган эсептешүү системасынан зарыл көлөмдө, анын ичинде толук көлөмдө пайдалануу мүмкүнчүлүгүн сунуштоо;
- «Кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жөнүндө» мыйзамга ылайык идентификациялоо жана верификациялоо жол-жоболорунун жүргүзүлүшүн камсыз кылуу.

б) Жөнгө салуу таасири

Мобилдик байланыш операторлорунун банк (төлөм) кызмат көрсөтүүлөр рыногуна аралашуусунан күтүлүп жаткан натыйжалар:

- мобилдик телефонду өндүрүүчүлөр тарабынан каралган техникалык чечимдердин эсебинен, ошондой эле пайдалануучуларды идентификациялоонун кеңири мүмкүнчүлүктөрүнүн эсебинен системадан пайдалануу коопсуздугун жогорулатуу;
- калктын электрондук акчаны тескөө боюнча жаңы технологиялар менен иш алып баруу жана төлөмдөрдү жүргүзүү жагында сабаттуулугун жогорулатуу.

Ушул жөнгө салуу вариантынан улам алгылыктуу натыйжалар:

- электрондук капчык балансын абоненттин өздүк эсебинен бөлүү;
- коммуналдык төлөмдөр үчүн өз убагында төлөө жана карыз деңгээлин кыскартуу;
- калктын банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануусун арттыруу;
- калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу;
- мамлекеттик алымдар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн аралыктан төлөө;
- мамлекеттик кызматтардан аралыктан пайдалануу.

Терс кесепеттер.

- мобилдик байланыш операторлору тарабынан автоматташтырылган эсептешүү системасынан коммерциялык банктарга сунушталган маалыматтардын тактыгын жана толуктугун тастыктоо боюнча гаранттын жоктугу;
- акча массасын жасалма көбөйтүү мүмкүнчүлүгү;
- кардарды «Кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жөнүндө» мыйзамынын – “өз кардарыңды бил” жол-жобосуна ылайык идентификацияланбашы жана верификацияланбашы.

Так иш-аракеттер чагылдырылат:

Жөнгө салуу менен төмөнкүлөргө жол берилет:

- толук статистикалык маалымат базасы түзүлөт;
- электрондук акчаны жайылтуу чөйрөсү кеңейет.

Кызыкчылыкка ээ топторго карата күтүлүп жаткан натыйжалар:

Мамлекет үчүн:

- нак эмес төлөмдөр үлүшүн арттыруу;
- агенттик түйүндү (фирманын сатуу салондору, чекене агенттер ж.б.) өнүктүрүү аркылуу калктын финансылык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүн арттыруу;
- калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу.

Пайдалануучу үчүн:

- өз акча каражаттарынын жылышын эсепке алуу жана контролдоо;
- дароо төлөнүүчү төлөмдөрдү өз убагында ишке ашыруу;
- товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү аралыктан сатып алуу мүмкүнчүлүгү;
- акча которууларды ишке ашыруу.

с) Ишке ашыруудагы тобокелдиктер

Бул жөнгө салуу вариантын жүзөгө ашырууда төмөнкүдөй тобокелдиктер келип чыгышы мүмкүн:

- операциялык тобокелдиктер. Банктык операция, атап айтканда эсептешүү эсебин жүргүзүү белгилерине ээ. Анткени аванстык төлөмдөрдү кайтаруу схемасы бир гана эмес

көп учурларда пайдаланылган, ал электрондук капчыктардагы акча каражаттар калдыгын депондоштуруу боюнча мыйзам талаптарын аткарууну талап кылбайт. Аванстык төлөмдөрдү кайтарып алуу үчүнчү жактардын пайдасына төлөмдөрдү ишке ашыруу үчүн эмес, байланыш кызматтары үчүн төлөөгө каралган акча каражаттарга тиешелүү экендигине көңүл буруу зарыл;

- жөнгө салуу органдары ортосунда таламдардын каршы келип калышы тобокелдиктери. Тигил же бул ишкердикке лицензиялык жана милдеттүү талаптарды белгилөө жагында;

- адам жана техника ресурстарынын жетишсиз болуп калуу тобокелдиги. Электрондук акчага байланыштуу ишти натыйжалуу көзөмөлдүккө алуу жана контролдоо үчүн жогору квалификациялуу IT-адистер жана адистештерилген окутуудан өткөрүү талап кылынат;

- финансылык туруктуулукту бузууга жол берүү тобокелдиги. Агенттик келишимдин негизинде банктык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштаган уюмдардын иши талапка ылайык контролдукка алынбаган учурда, алардын Улуттук банктын талаптарын бузууга жол бериши банк тутумуна жана бүтүндөй өлкөнүн финансылык туруктуулугуна терс кесепеттерди жаратышы мүмкүн. Бул учурда да эмиссиялык укуктардын коммерциялык банктардан мобилдик байланыш операторлоруна өтүп кетиши тобокелдиги келип чыгат, атап айтканда абоненттин өздүк эсебинен төлөмдөрдү төлөөнү демилгелөө учурунда;

- укуктук тобокелдиктер. Банктык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоо боюнча мобилдик байланыш операторлорунун ишине карата ченемдик талаптардын жоктугу. Колдонуудагы мыйзам талаптарга ылайык, абонент тарабынан өздүк эсепке салынган акча каражаттары алар буйрутма берген кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануусуна жараша байланыш кызмат көрсөтүүлөрүнө төлөө үчүн гана каралууга тийиш, бул абоненттин өздүк эсепке олуттуу суммадагы акча каражаттарын салып, башка кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуга төлөө максатында туруктуу негизде сумманын бир бөлүгүн электрондук капчыкка которуу үчүн кайтарып алуу талаптарын жокко чыгарат.

d) Укуктук талдап-иликтөөлөр

Укуктук талдап-иликтөөнүн жыйынтыгы боюнча:

- бул Улуттук банк Башкармасынын “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобону бекитүү тууралуу” токтомуна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча долбоор Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексине, “Кыргыз Республикасынын төлөм системасы жөнүндө” мыйзамына жана Алып жүрүүчү радиотелефон байланышы кызмат көрсөтүүлөрүн сунуштоо эрежелерине каршы келбейт;

- “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобонун жаңы редакциясын иштеп чыгуу зарыл;

- мобилдик байланыш операторлорунун ишин жөнгө салган ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү зарыл.

Мындай жөнгө салуу вариантын тандалган учурда төмөнкүлөр талап кылынат:

- ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү жана контролдоо үчүн мамлекеттик органдар менен өз ара иш алып баруу жол-жобосун иштеп чыгуу;

- банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногунун жаңы катышуучуларынын ишине толук контролдукту жүргүзүү үчүн тиешелүү министрликтер жана ведомстволор менен келишим түзүү.

e) Экономикалык талдап-иликтөөлөр

Узак мөөнөттүү келечекте электрондук акча рыногун түзүүдө жана ушул багытта экономиканы өнүктүрүүнүн жалпы стратегиясын жүзөгө ашыруу үчүн натыйжалуу

чечимдерди иштеп чыгууда олуттуу роль ойношу мүмкүн. Ошол эле учурда, инновация чөйрөсүндө мамлекеттин жигердүү позицияны ээлөөсүн, ошондой эле пайдалануучулардын келечекте керектөөсүн жана айрым төлөм инструменттерин башкаларга алмаштыруу каралган артыкчылыктарды так түшүнүүнү талап кылат.

Электрондук акча, албетте, жогору натыйжалуулукка ээ, бул так акча менен атаандашууга мүмкүндүк берет, бирок бүтүндөй алганда, кызмат көрсөтүүлөр мурдагыдай эле өзгөрүүсүз калууда, б.а. төлөөчүдөн алуучуга каражаттарды которуулар.

Ишкерлердин сарптоолорун эсептөө.

Рынок катышуучуларынын сарптоолорун эсептөө ар бир жагдайга карата жүргүзүлүүгө тийиш. Күтүлүп жаткан сарптоолорду акча эквивалентинде көрсөтүүгө мүмкүн эмес.

- мындай кызмат көрсөтүү түрүн жүзөгө ашырууда ишкерлер банк/төлөм системаларынын операторлору менен агенттик келишим түзөт, банк/оператор жоопкерчиликти өз мойнуна алат жана автоматташтырылган системасына туташтырат;
- ишкердик сый акы төлөө шартында ишке ашырылат – электрондук капчыкты толуктоого 0,2 пайыздан 2 пайызга чейин.

Мамлекеттик органдын сарптоолорун эсептөө.

Мамлекеттик органдын тике сарптоолору

Мамлекеттик органдын сарптоолору анын ишин жүргүзүү үчүн бөлүнгөн бюджеттик каражаттардан ашпайт.

Мамлекеттик органдын кыйыр сарптоолору

Электрондук акча, өз портативдик түзүлүшү аркылуу күнүмдүк майда чекене төлөмдөрдү ишке ашыруу үчүн багытталган. Банк жана төлөм инфраструктурасын өнүктүрүү үчүн аралыкта түзүлүштөрдү орнотууга мамлекеттик органдардан кыйыр сарптоолор талап кылынбайт. Мамлекеттик органдардан кыйыр сарптоолор да алардын ишин жүзөгө ашырууга бөлүнгөн бюджеттик каражаттардын алкагында талап кылынышы мүмкүн.

Атаандаштыкка таасир тийгизүүсүнө талдап-иликтөөлөр

Бул өзгөртүүлөр жана толуктоолор долбоорунун кабыл алынышы атаандаштыкка түз таасирин тийгизбейт, аткени банк (төлөм) кызмат көрсөтүүлөр рыногунун бардык катышуучулары үчүн бирдей атаандаштык шарттарын түзөт.

4-вариант. Мобилдик байланыш операторлоруна байланыш кызмат көрсөтүүлөрү үчүн төлөөнүн эсебинен салынган жана пайдалануучулардын бардык электрондук капчыктарындагы калдыктарын 100% боюнча депондоштуруу милдеттенмелери менен катар эле, абоненттердин өздүк эсептеринде чагылдырылган авансты кайтарып алуу мүмкүн болгон учурда, кайтарымдуулукту камсыз кылуунун кошумча чараларын бекемдөө аркылуу тобокелдиктерди кыскартуу, атап айтканда:

(1) “пайдалануучунун электрондук капчыгын мобилдик байланыш операторлорунун авансын (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу толуктоо” операциясын жүзөгө ашырган мобилдик байланыш операторлорунун бардык абоненттердин бир күндүк транзакцияларынын кеминде 100% өлчөмүндө милдеттүү камсыздандыруу депозитин салуусу, жана

(2) мобилдик байланыш операторлорунун коммерциялык банктарда ачылган эсептердеги мобилдик байланыш операторлорунун БАРДЫК абоненттеринин (анын ичинде электрондук капчыкка авансты (аванст бөлүгүн) кайтаруу кызматы

кошулбаган абоненттердин) аванстык акча каражаттарынын бир күндүк калдыгынын 10% милдеттүү түрдө депондоштуруу.

а) Жөнгө салуу ыкмасы:

Сунушталып жаткан жөнгө салуу ыкмасы аванстык каражаттарды топтоо боюнча потенциалдуу тобокелдиктерди кыскартууга мүмкүндүк берет, алардын жылышы тууралуу жазуулар абоненттин өздүк эсебинде чагылдырылат жана абонент аларды байланыш кызмат көрсөтүүлөрү жана башка кызматтар үчүн төлөөгө сарпташы мүмкүн же болбосо мурда салынган авансты (толугу менен же бир бөлүгүн) кайтарып берүүнү талап кылышы мүмкүн. Жөнгө салуу ыкмасы – коммерциялык банктардын эсептериндеги мобилдик байланыш операторлорунун бардык абоненттеринин (анын ичинде электрондук капчыкка авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу кызматы кошулбаган абоненттердин) аванстык акча каражаттарынын бир күндүк калдык суммасынын 10% өлчөмүндө милдеттүү түрдө камсыздандыруу депозитин колдонууга киргизүү, бул байланыш операторлорунун абоненттеринин аванстык суммаларынын кайтарылышын камсыз кылуу үчүн гарантия болуп саналат, ал эми мобилдик байланыш операторлорунун “пайдалануучунун электрондук капчыгын мобилдик байланыш операторлорунун авансын (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу толуктоо” операциясын жүзөгө ашырган мобилдик байланыш операторлорунун бардык абоненттердин бир күндүк транзакцияларынын кеминде 100% өлчөмүндө милдеттүү камсыздандыруу депозитин салуусу, абоненттердин авансын кайтаруу транзакцияларын жүргүзүү боюнча мобилдик байланыш операторлорунун милдеттенмелеринин аткарылышынын кошумча гарантиялоосу болуп саналат. Бул эки кошумча гарантияны төлөм системасынын операторлорунун бардык электрондук капчык боюнча калдыкты 100% депондоштуруу боюнча милдеттенмелер менен бирге колдонуу пайдалануучулардын акча каражаттарынын кайтарымдуулугунун үч эсе гарантияланышын шарттайт.

Сунушталган жөнгө салуу варианты:

– мобилдик байланыш операторлору тарабынан резервге (депондоштуруу) салынган пайдалануучулардын акча каражаттарынын, коммерциялык банктагы атайы эсептерде жайгаштырылган каражаттардын электрондук капчыктан пайдалануучу-абоненттин өздүк эсептериндеги калдыкка эквиваленттүү суммада кайтарылышын үч эселик деңгээлде гарантиялоо мүмкүнчүлүгүн түзөт;

– мобилдик байланыш операторлорунун абоненттерге авансты кайтаруу боюнча милдеттенмелеринин аткарылышын кошумча гарантиялоо мүмкүнчүлүгүн түзөт;

– кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жөнүндө мыйзамдарга ылайык идентификациялоо жана верификациялоо жол-жоборунун жүргүзүлүшүн камсыз кылууга тийиш;

– Банк электрондук капчыктан пайдалануучу-абоненттин өздүк эсептериндеги калдык тууралуу маалыматтан айкын убакыт ыргагында пайдалануусу үчүн Банк/төлөм системасынын оператору менен онлайн-интеграциянын жүзөгө ашырылышын камсыз кылат;

– Улуттук банкка көзөмөлгө алынган уюмдар аркылуу мобилдик байланыш операторунун автоматташтырылган эсептешүү системасынан зарыл көлөмдө пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берет.

б) Жөнгө салуу таасири

мындай жөнгө салуу ыкмасын колдонуудан улам күтүлүп жаткан натыйжалар төмөнкүнү шарттайт:

– нак эмес төлөмдөр көлөмүнүн артышын;

– калкынын саны аз алыскы региондорду жана калктуу пункттарды кошо алганда, Кыргыз Республикасынын бүтүндөй аймагы боюнча финансылык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу деңгээлинин жогорулашын;

– экономикага санариптик ыкманы колдонууга киргизүү жана мамлекеттик кызматтардан мобилдик байланыш операторлору камтыган чөйрөнүн (республиканын 98%) чегинде пайдалануу үчүн мүмкүнчүлүктүн түзүлүшүн;

– мобилдик телефонду өндүрүүчүлөр тарабынан каралган техникалык чечимдердин эсебинен, ошондой эле пайдалануучуларды идентификациялоонун кеңири мүмкүнчүлүктөрүнүн эсебинен системадан пайдалануу коопсуздугунун жогорулашын;

– калктын электрондук акчаны тескөө боюнча жаңы технологиялар менен иш алып баруу жана төлөмдөрдү жүргүзүү жагында сабаттуулугунун жогорулашын;

– банк секторунун өнүгүшүн;

– төлөө деңгээлинин жогорулашын жана коммуналдык кызмат көрсөтүүлөр, салыктар, айыптык төлөмдөр ж.б. боюнча карыздын төмөндөшүн.

Ушул жөнгө салуу вариантынан улам алгылыктуу натыйжалар:

– электрондук капчык балансын абоненттин өздүк эсебинен бөлүү;
– коммуналдык төлөмдөр үчүн өз убагында төлөө жана карыз деңгээлин кыскартуу;

– мамлекеттик алымдар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн аралыктан төлөө;

– мамлекеттик кызматтардан аралыктан пайдалануу;

– калктын банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануусун арттыруу;

– калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу.

Терс кесепеттер.

– Мындай жөнгө салуу ыкмасынын натыйжасында терс кесепеттер келип чыкпайт.

Так иш-аракеттер чагылдырылат:

Жөнгө салуу менен төмөнкүлөргө жол берилет:

- толук статистикалык маалымат базасына ээ болуу;

- электрондук акчаны жайылтуу чөйрөсүн кеңейтүү.

Кызыкчылыкка ээ топторго карата күтүлүп жаткан натыйжалар:

Мамлекет үчүн:

– накт эмес төлөмдөр үлүшүн арттыруу;

– агенттик түйүндү (фирмалык сатуу салондору, чекене агенттер ж.б.) өнүктүрүү аркылуу калктын финансылык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүн арттыруу;

– көмүскө экономика деңгээлин төмөндөтүү;

– калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу.

Пайдалануучу үчүн:

- өз акча каражаттарынын жылышын эсепке алуу жана контролдоо;

- дароо төлөнүүчү төлөмдөрдү өз убагында ишке ашыруу;

- товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү аралыктан сатып алуу мүмкүнчүлүгү;

- мамлекеттик кызмат көрсөтүүлөрдөн аралыктан пайдалануу мүмкүнчүлүгү;

- акча которууларды ишке ашыруу.

с) Ишке ашыруудагы тобокелдиктер

Бул жөнгө салуу вариантын жүзөгө ашырууда төмөнкүдөй тобокелдиктер келип чыгышы мүмкүн:

– адам жана техника ресурстарынын жетишсиз болуп калуу тобокелдиги. Электрондук акчага байланыштуу ишти натыйжалуу көзөмөлдүккө алуу жана контролдоо үчүн жогору квалификациялуу IT-адистер жана адиштери лиген окутуудан өткөрүү талап кылынат;

– укуктук тобокелдиктер. Мындай жөнгө салуу ыкмасын колдонууга киргизүү ченемдик укуктук актылардын талаптарына каршы келбейт, бирок бул схеманы милдеттүү катары мамлекеттик контролдукка алуу жана мамлекеттик таасир этүү чараларын көрүү максатында киргизүү үчүн ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү талап кылынат.

d) Укуктук талдап-иликтөөлөр

Укуктук талдап-иликтөөнүн жыйынтыгы боюнча:

– бул жөнгө салуу ыкмасы ченемдик укуктук актылардын талаптарына каршы келбейт;

– бул схеманы милдеттүү катары мамлекеттик контролдукка алуу жана мамлекеттик таасир этүү чараларын көрүү максатында, Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актыларына өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча долбоорду иштеп чыгуу зарыл.

Мындай жөнгө салуу вариантын тандап алууда төмөнкүлөр талап кылынат.

– ыйгарым укуктарды бөлүштүрүү жана контролдоо үчүн мамлекеттик органдар менен өз ара иш алып баруу жол-жобосун иштеп чыгуу;

– абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоону тейлөөгө алган бардык катышуучулардын ишине толук контролдукту жүргүзүү үчүн тиешелүү министрликтер жана ведомстволор менен келишим түзүү.

e) Экономикалык талдап-иликтөөлөр

Узак мөөнөттүү келечекте электрондук акча рыногун түзүүдө жана ушул багытта экономиканы өнүктүрүнүн жалпы стратегиясын жүзөгө ашыруу үчүн натыйжалуу чечимдерди иштеп чыгууда олуттуу роль ойношу мүмкүн. Ошол эле учурда, инновация чөйрөсүндө мамлекеттин жигердүү позицияны ээлөөсүн, ошондой эле пайдалануучулардын келечекте керектөөсүн жана айрым төлөм инструменттерин башкаларга алмаштыруу каралган артыкчылыктарды так түшүнүүнү талап кылат.

Электрондук акча, албетте, жогору натыйжалуулукка ээ, бул нак акча менен атаандашууга мүмкүндүк берет, бирок бүтүндөй алганда кызмат көрсөтүүлөр мурдагыдай эле өзгөрүүсүз калууда, б.а. төлөөчүдөн алуучуга каражаттарды которуулар.

Ишкерлердин сарптоолорун эсептөө.

Рынок катышуучуларынын сарптоолорун эсептөө ар бир жагдайга карата жүргүзүлүүгө тийиш. Күтүлүп жаткан сарптоолорду акча эквивалентинде көрсөтүү мүмкүн эмес.

- мындай кызмат көрсөтүү түрүн жүзөгө ашырууда ишкерлер банк/төлөм системаларынын операторлору менен агенттик келишим түзүүгө тийиш, банк/оператор жоопкерчиликти өз мойнуна алат жана абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоону тейлөөгө алган катышуучуларды өзүнүн автоматташтырылган системасына туташтырат.

Мамлекеттик органдын сарптоолорун эсептөө.

Мамлекеттик органдын тике сарптоолору

Мамлекеттик органдын сарптоолору анын ишин жүргүзүү үчүн бөлүнгөн бюджеттик каражаттардан ашпайт.

Мамлекеттик органдын кыйыр сарптоолору

Электрондук акча, өз портативдик түзүлүшү аркылуу күнүмдүк майда чекене төлөмдөрдү ишке ашыруу үчүн багытталган. Банк жана төлөм инфраструктурасын өнүктүрүү үчүн аралыкта түзүлүштөрдү орнотууга мамлекеттик органдардан кыйыр сарптоолор талап кылынбайт. Мамлекеттик органдардан кыйыр сарптоолор да алардын ишин жүзөгө ашыруу үчүн бөлүнгөн бюджеттик каражаттардын алкагында талап кылынышы мүмкүн. Абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо кызмат көрсөтүүсүнүн жайылтылышына жараша жарандардын мамлекеттик кызматтардан аралыктан пайдалануусунун, ошондой эле нак эмес төлөмдөр деңгээлинин өсүшүнүн эсебинен бюджеттик каражаттардын үнөмдөлүшү күтүлүүдө.

Атаандаштыкка таасир тийгизүүсүнө талдап-иликтөөлөр

Сунушталып жаткан жөнгө салуу ыкмасы финансылык кызмат көрсөтүүлөр рыногуна жаңы катышуучулардын аралашуусун, финансы рыногунда атаандаштык деңгээлин жогорулатуу менен абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо кызмат көрсөтүүсүнүн артышын шарттайт, бул акырында келип өлкө экономикасынын өнүгүшүшө алгылыктуу таасирин тийгизет.

5-вариант. Товарларды, иштерди жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуларга төлөөнүн эсебинен салынган жана мындай сунуштоочулардын абоненттеринин өздүк эсептеринде чагылдырылган авансты кайтарып алуу мүмкүн болгон учурда, кайтарымдуулук гарантияларын камсыз кылуунун кошумча чараларын бекемдөө аркылуу, коммерциялык банктардын эсептериндеги эсептик камсыздандыруу суммасы өлчөмүндөгү акча каражаттарын милдеттүү түрдө депондоштуруу аркылуу тобокелдиктерди кыскартуу.

а) Жөнгө салуу ыкмасы:

Эсептик камсыздандыруу суммасынын өлчөмү ар айлык негизде төмөнкүчө аныкталат:

$R = Q * L$, мында

R – эсептик камсыздандыруу суммасынын өлчөмү;

Q – алар аванстык акча каражаттарды электрондук капчыкка которуу боюнча кызмат көрсөтүүсүнө туташкан кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочунун абоненттеринин саны;

L – акча каражаттарынын жогорку чеги (лимит), анын алкагында товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочунун абоненти маалымат технологиялары, электрондук каражаттарга жана маалыматтарды өткөрүү ыкмаларына негизденген системалар аркылуу тиешелүү буйрууну товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуга өткөрүү аркылуу аванстык каражаттарды кайтаруунун эсебинен электрондук капчыкты толукташы мүмкүн.

Эсептик камсыздандыруу суммасы коммерциялык банкта мөөнөттүү депозит жөнүндө келишим шарттарында сунуштоочу абоненттерине аванстык каражаттарды электрондук капчыкка кайтаруу боюнча кызмат көрсөтүүнү толук өчүргөнгө чейин сунуштоочуга негизги сумманы төлөө мүмкүн эместиги жөнүндө милдеттүү шартта жайгаштырылууга тийиш.

Электрондук акчаны жөнгө салуу төмөнкүлөргө өбөлгө түзөт:

- мобилдик байланыш операторлорунун коммерциялык банктагы атайы эсептердеги каражаттарды эсептик камсыздандыруу суммасына эквиваленттүү суммада резервге коюу (депондоштуруу), мында электрондук капчыктагы калдык да электрондук акчаны эсепке алуу боюнча банктык эсептерде айкын орду жабылууга тийиш;
- кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жөнүндө жол-жоболорго ылайык пайдалануучуларды идентификациялоо;
- мобилдик байланыш операторлорунун абоненттеринин өздүк эсептериндеги аванстык каражаттардан электрондук капчыкты толуктоо суммасын чектөө;
- эсептик камсыздандыруу суммасы механизмдин пайдалануу аркылуу өздүк эсептен акча каражаттарын электрондук капчыкка кайтаруунун бир айлык лимитинин ордун жабуу катары келип түшкөн акча каражаттарына мониторинг жүргүзүү жана эсепке алуу;
- кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы аракеттенүү жөнүндө жол-жоболорго ылайык идентификациялоо жана верификациялоо жол-жоболорун жүргүзүү.

б) Жөнгө салуу таасири

Мобилдик байланыш операторлорунун банк (төлөм) кызмат көрсөтүүлөр рыногуна аралашуусунан күтүлүп жаткан натыйжа:

- төлөмдөрдү жүргүзүү боюнча системаларды пайдаланууда маалымат коопсуздугу чараларын күчөтүү зарылчылыгы, пайдалануучуларды идентификациялоо боюнча жаңы стандарттарды иштеп чыгуу зарылчылыгы;
- альтернативалуу төлөм инструменттеринин пайда болушу жана электрондук акчаны тескөө, төлөмдөрдү жүргүзүү боюнча жаңы технологиялар менен иш алып барууда калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу зарылчылыгы.

Ушул жөнгө салуу вариантынан улам алгылыктуу натыйжалар:

- электрондук капчык балансын абоненттин өздүк эсебинен бөлүү;
- коммуналдык төлөмдөр үчүн өз убагында төлөө;
- калктын банктык жана төлөм кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануусун арттыруу;
- төлөм системаларында абоненттердин өздүк эсептерин пайдалануу мүмкүн болгон шартта мобилдик байланыш операторлорунун ар кандай системаларынан пайдалануу милдетин аныктоо;
- электрондук капчыкты толуктоо булактары боюнча маалыматты өзүнчө сунуштоо;
- калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу;
- мамлекеттик алымдар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн аралыктан төлөө;
- мамлекеттик кызматтардан аралыктан пайдалануу.

Терс кесепеттер.

- электрондук капчыкка аванстык каражаттарды кайтарууда мобилдик байланыш операторлорунун тактыгын жана толуктугун тастыктоо боюнча гаранттын жоктугу;
- акча массасын жасалма көбөйтүү мүмкүндүгү;
- кардарларды аралыктан тейлөө боюнча мыйзам талаптарынын сакталбашы тобокелдиктери;
- кылмыш жолу менен алынган кирешелерди легалдаштырууга (изин жашырууга) жана террористтик же экстремисттик иш-аракеттерди каржылоого каршы

аракеттенүү жөнүндө (“өз кардарынды бил”) жол-жоболоруна ылайык кардардын талапка ылайык идентификацияланбашы жана верификацияланбашы.

Жөнгө салуу менен төмөнкүлөргө жол берилет:

- статистикалык маалымат базасына ээ болуу;
- электрондук акчаны жайылтуу чөйрөсүн кеңейтүү.

Кызыкчылыкка ээ топторго карата күтүлүп жаткан натыйжалар:

Мамлекет үчүн:

- нак эмес төлөмдөр үлүшүн арттыруу;
- агенттик түйүндү (фирмалык сатуу салондору, чекене агенттер ж.б.) өнүктүрүү аркылуу калктын финансылык кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүн жана электрондук капчыктан пайдалануусун арттыруу;
- калктын финансылык сабаттуулугун жогорулатуу.

Пайдалануучу үчүн:

- өз акча каражаттарынын жылышын эсепке алуу жана контролдоо;
- дароо төлөнүүчү төлөмдөрдү өз убагында ишке ашыруу;
- товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү аралыктан сатып алуу мүмкүнчүлүгү;
- акча которууларды жүзөгө ашыруу;
- аванстык каражаттарды электрондук капчыкка кайтаруу мүмкүнчүлүгүнө байланыштуу тобокелдиктерди чектөө.

с) Ишке ашыруудагы тобокелдиктер

Бул жөнгө салуу вариантын жүзөгө ашырууда төмөнкүдөй тобокелдиктер келип чыгышы мүмкүн:

– мобилдик байланыш оператору төлөм системасынын операторлору жана/же коммерциялык банктар менен биргеликте аванстык каражаттарды электрондук капчыкка кайтаруу боюнча бир айлык лимитти бузууга жол берүү мүмкүнчүлүгүнө байланыштуу операциялык тобокелдиктер;

– жөнгө салуу органдары ортосунда таламдардын каршы келип калышы тобокелдиктери. Тигил же бул ишкердикке лицензиялык жана милдеттүү талаптарды белгилөө жагында;

– адам жана техника ресурстарынын жетишсиз болуп калуу тобокелдиги. Электрондук акчага байланыштуу ишти натыйжалуу көзөмөлдүккө алуу жана контролдоо үчүн жогору квалификациялуу ИТ-адистер жана адиштерилген окутуудан өткөрүү талап кылынат;

– финансылык туруктуулукту бузууга жол берүү тобокелдиги. Агенттик келишимдин негизинде банктык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштаган уюмдардын иши талапка ылайык контролдукка алынбаган учурда, алардын Улуттук банктын талаптарын бузууга жол бериши банк тутумуна жана бүтүндөй өлкөнүн финансылык туруктуулугуна терс кесепеттерди жаратышы мүмкүн. Бул учурда да эмиссиялык укуктардын айрым бөлүктөрүнүн коммерциялык банктардан мобилдик байланыш операторлоруна өтүп кетиши тобокелдиги келип чыгат, атап айтканда абоненттин өздүк эсебинен төлөмдөрдү төлөөнү демилгелөө учурунда;

– укуктук тобокелдиктер. Банктык кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоо боюнча мобилдик байланыш операторлорунун ишине карата ченемдик талаптардын жоктугу. Колдонуудагы мыйзам талаптарга ылайык, абонент тарабынан өздүк эсепке салынган акча каражаттары алар буйрутма берген кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануусуна жараша байланыш кызмат көрсөтүүлөрүнө төлөө үчүн гана каралууга тийиш, бул абоненттин өздүк эсепке олуттуу суммадагы акча каражаттарын салып, башка кызмат көрсөтүүлөрдү

сунуштоочуга төлөө максатында туруктуу негизде сумманын бир бөлүгүн электрондук капчыкка которуу үчүн кайтарып алуу талаптарын жокко чыгарат.

d) Укуктук талдап-иликтөөлөр

Укуктук талдап-иликтөөнүн жыйынтыгы боюнча:

- бул Улуттук банк Башкармасынын “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобону бекитүү тууралуу” токтомуна өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча долбоор Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексине, “Кыргыз Республикасынын төлөм системасы жөнүндө” мыйзамына жана Кошо алып жүрүүчү радиотелефон байланышы кызмат көрсөтүүлөрүн сунуштоо эрежелерине каршы келбейт;
- мобилдик байланыш операторлорунун ишин жөнгө салган ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү зарыл.

Мындай жөнгө салуу вариантын тандап алууда төмөнкүлөр талап кылынат.

- ыйгарым укуктарды жана контролдукту бөлүштүрүү үчүн мамлекеттик органдар менен өз ара иш алып баруу жол-жобосун иштеп чыгуу;
- банк жана төлөм кызмат көрсөтүүлөр рыногунун жаңы катышуучуларынын ишине толук контролдукту жүргүзүү үчүн тиешелүү министрликтер жана ведомстволор менен келишим түзүү.

e) Экономикалык талдап-иликтөөлөр

Узак мөөнөттүү келечекте электрондук акча тейлөө рыногун түзүүдө жана ушул багытта экономиканы өнүктүрүүнүн жалпы стратегиясын жүзөгө ашыруу үчүн натыйжалуу чечимдерди иштеп чыгууда олуттуу роль ойношу мүмкүн. Ошол эле учурда, инновация чөйрөсүндө мамлекеттин жигердүү позицияны ээлөөсүн, ошондой эле керектөөчүлөрдүн келечекте керектөөсүн жана айрым төлөм инструменттерин башкаларга алмаштыруу каралган артыкчылыктарды так түшүнүүнү талап кылат.

Электрондук акча, албетте, жогору натыйжалуулукка ээ, бул так акча менен атаандашууга мүмкүндүк берет, бирок бүтүндөй алганда кызмат көрсөтүүлөр мурдагыдай эле өзгөрүүсүз калууда, б.а. төлөөчүдөн алуучуга каражаттарды которуулар.

Ишкерлердин сарптоолорун эсептөө.

Рынок катышуучуларынын сарптоолорун эсептөө ар бир жагдайга карата жүргүзүлүүгө тийиш. Күтүлүп жаткан сарптоолорду акча эквивалентинде көрсөтүү мүмкүн эмес.

- мындай кызмат көрсөтүү түрүн жүзөгө ашыруу үчүн ишкерлер банк/төлөм системаларынын операторлору менен агенттик келишим түзүүгө тийиш, банк/оператор жоопкерчиликти өз мойнуна алат жана автоматташтырылган системасына туташтырат;
- ишкердик сый акы төлөө шартында ишке ашырылат – электрондук капчыкты толуктоого 0,2 пайыздан 2 пайызга чейин.

Мамлекеттик органдын сарптоолорун эсептөө.

Мамлекеттик органдын тике сарптоолору

Мамлекеттик органдын сарптоолору ага ишкердикти жүргүзүүсү үчүн бөлүнгөн бюджеттик каражаттардан ашпайт.

Мамлекеттик органдын кыйыр сарптоолору

Электрондук акча, өз портативдик түзүлүшү аркылуу күнүмдүк майда чекене төлөмдөрдү ишке ашыруу үчүн багытталган. Банк жана төлөм инфраструктурасын өнүктүрүү үчүн аралыкта түзүлүштөрдү орнотууга мамлекеттик органдардан кыйыр сарптоолор талап кылынбайт. Мамлекеттик органдардан кыйыр сарптоолор да алардын

ишин жүзөгө ашыруу үчүн бөлүнгөн бюджеттик каражаттардын алкагында талап кылынышы мүмкүн.

Атаандаштыкка таасир тийгизүүсүнө талдап-иликтөөлөр

Сунушталып жаткан жөнгө салуу ыкмасы финансылык кызмат көрсөтүүлөр рыногуна жаңы катышуучулардын аралашуусун, финансы рыногунда атаандаштык деңгээлин жогорулатуу менен абоненттин өздүк эсебине мурда салынган авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу электрондук капчыкты толуктоо кызмат көрсөтүүсүнүн артышын шарттайт, бул акырында келип өлкө экономикасынын өнүгүшүнө алгылыктуу таасирин тийгизет.

Коомдук талкуу жыйынтыктары

Улуттук банк Башкармасынын 2016-жылдын 30-мартындагы №15/6 “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобону бекитүү тууралуу” токтомго өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү боюнча токтом долбоору Кыргыз Республикасынын “Кыргыз Республикасында ченемдик укуктук актылар жөнүндө” мыйзамына ылайык 2017-жылдын 1-августунан тартып Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын расмий интернет сайтында жайгаштырылган. Жөнгө салуу таасирине талдап-иликтөөлөр анын курамына “Кыргыз банктар бирлиги” юридикалык жактар бирикмесинин, “Байланыш операторлорунун ассоциациясы” юридикалык жактар бирикмесинин, “KG төлөм системаларынын операторлор ассоциациясы” юридикалык жактар бирикмесинин, Улуттук банктын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Мамлекеттик финансылык чалгындоо кызматынын жана Кыргыз Республикасынын Мамлекеттик маалымат технологиялары жана байланыш комитетине караштуу Мамлекеттик байланыш агенттигинин өкүлдөрү кирген жумушчу топ тарабынан иштелип чыккан.

Сунушталган жөнгө салуу (тыянактар)

Жөнгө салуучу таасирине талдап-иликтөөлөрдүн жыйынтыгын чыгаруу менен электрондук акчаны коммерциялык банктар, төлөм системасынын операторлору, ошондой эле мобилдик байланыш операторлору аркылуу өнүктүрүү мүмкүн экендигин белгилөө зарыл.

№1 варианттагы “ченемдик укуктук актыларга өзгөртүүлөрдү киргизбестен, колдонуудагы редакцияны калтырууда” “мамлекеттик жөнгө салуу үчүн проблемалар” - 1-бөлүгүндө көрсөтүлгөн проблемалар чечилбейт жана электрондук акчаны мамлекеттик жөнгө салуусуз андан ары өркүндөтүү мүмкүн эмес.

№ 2 вариант. “Мобилдик байланыш абонентинин өздүк эсебинен авансты кайтарап алуу аркылуу электрондук капчыкты толуктоого тыюу салуу” – мамлекет алдына коюлган максатка жетүүгө шарт түзөт, чыгарылган акчага контролдукту камсыз кылат, электрондук акчанын айкын акчага катышын эсептөөгө, ошондой эле акчанын туруктуу жана жол берилген катышын камсыз кылуу үчүн башка макроэкономикалык эсептөөлөрдү жүргүзүүгө өбөлгө түзөт. Мындан тышкары, Улуттук банктын ченемдик укуктук актыларында алгачкы эле талап боюнча электрондук акча ээлери айкын акчанын кайтарылышын максималдуу гарантиялоону камсыз кылуу үчүн электрондук акча эмитенттерине карата талаптар аныкталган жана агенттерди электрондук акчаны жайылтууга тартуу боюнча критерийлер аныкталган. Бул вариант төлөм системасынын бардык катышуучуларынын электрондук акчаны жайылтуу боюнча өз ара иш алып баруусун камсыз кылат.

№ 3 вариант. “Товарларды, иштерди жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуларга төлөөнүн эсебинен салынган жана мындай сунуштоочулардын абоненттеринин өздүк эсептеринде чагылдырылган авансты кайтарып алуу мүмкүн

болгон учурда, кайтарымдуулук гарантияларын камсыз кылуунун кошумча чараларын бекемдөө, коммерциялык банктардын эсептериндеги аванс түрүндө салынган акча каражаттарын милдеттүү түрдө депондоштуруу аркылуу тобокелдиктерди кыскартуу” – мобилдик байланыш операторлорунун автоматташтырылган эсептешүү системасынан пайдалануу мүмкүнчүлүгүн берүүдө, сунушталган маалыматтын аныктыгын гарантиялоону камсыз кылуу, ошондой эле мобилдик байланыш операторлорунун ишине мониторинг жүргүзүүгө Улуттук банктын катышуу мүмкүнчүлүгүн жана финансылык тейлөөдөн пайдалануучулар-абоненттердин өздүк эсептериндеги акча каражаттардын гарантияланышын камсыз кылуу максатында, колдонуудагы ченемдик укуктук актыларга зарыл толуктоолорду киргизүүдө мүмкүнчүлүктүү болот.

№ 4 вариант. Сунушталып жаткан жөнгө салуу ыкмасы аванстык каражаттарды топтоо боюнча потенциалдуу тобокелдиктерди кыскартууга мүмкүндүк берет, алардын жылышы тууралуу жазуулар абоненттин өздүк эсебинде чагылдырылат жана абонент аларды байланыш кызмат көрсөтүүлөрү жана башка кызматтар үчүн төлөөгө сарпташы мүмкүн же болбосо мурда салынган авансты (толугу менен же бир бөлүгүн) кайтарып берүүнү талап кылышы мүмкүн. Жөнгө салуу ыкмасы – коммерциялык банктардын эсептериндеги мобилдик байланыш операторлорунун бардык абоненттеринин (анын ичинде электрондук капчыкка авансты (аванс бөлүгүн) кайтаруу кызматы кошулбаган абоненттердин) аванстык акча каражаттарынын бир күндүк калдык суммасынын 10% өлчөмүндө милдеттүү түрдө камсыздандыруу депозитин колдонууга киргизүү, бул байланыш операторлорунун абоненттеринин аванстык суммаларынын кайтарылышын камсыз кылуу үчүн гарантия болуп саналат, ал эми мобилдик байланыш операторлорунун “пайдалануучунун электрондук капчыгын мобилдик байланыш операторлорунун авансын (аванс бөлүгүн) кайтаруу аркылуу толуктоо” операциясын жүзөгө ашырган мобилдик байланыш операторлорунун бардык абоненттердин бир күндүк транзакцияларынын кеминде 100% өлчөмүндө милдеттүү камсыздандыруу депозитин салуусу, абоненттердин авансын кайтаруу транзакцияларын жүргүзүү боюнча мобилдик байланыш операторлорунун милдеттенмелеринин аткарылышынын кошумча гарантиялоосу болуп саналат. Бул эки кошумча гарантияны төлөм системасынын операторлорунун бардык электрондук капчык боюнча калдыкты 100% депондоштуруу боюнча милдеттенмелер менен бирге колдонуу пайдалануучулардын тейлөөгө салган акча каражаттарынын кайтарымдуулугунун үч эсе гарантияланышын шарттайт.

№ 5 вариант. Товарларды, иштерди жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуларга төлөөнүн эсебинен салынган жана мындай сунуштоочулардын абоненттеринин өздүк эсептеринде чагылдырылган авансты кайтарып алуу мүмкүн болгон учурда, кайтарымдуулук гарантияларын камсыз кылуунун кошумча чараларын бекемдөө аркылуу, коммерциялык банктардын эсептериндеги эсептик камсыздандыруу суммасы өлчөмүндөгү акча каражаттарын милдеттүү түрдө депондоштуруу аркылуу тобокелдиктерди кыскартуу. Эсептик камсыздандыруу суммасынын өлчөмү ар айлык негизде төмөнкүчө аныкталат:

$$R = Q * L, \text{ мында}$$

R – эсептик камсыздандыруу суммасынын өлчөмү;

Q – алар аванстык акча каражаттарды электрондук капчыкка которуу боюнча кызмат көрсөтүүсүнө туташкан кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочунун абоненттеринин саны;

L – акча каражаттарынын жогорку чеги (лимит), анын алкагында товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочунун абоненти маалымат технологиялары, электрондук каражаттарга жана маалыматтарды өткөрүү ыкмаларына негизденген системалар аркылуу тиешелүү буйрууну товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочуга өткөрүү аркылуу аванстык каражаттарды кайтаруунун эсебинен электрондук капчыкты толукташы мүмкүн.

Эсептик камсыздандыруу суммасы коммерциялык банкта мөөнөттүү депозит жөнүндө келишим шарттарында сунуштоочу абоненттерине аванстык каражаттарды электрондук капчыкка кайтаруу боюнча кызмат көрсөтүүнү толук өчүргөнгө чейин сунуштоочуга негизги сумманы төлөө мүмкүн эместиги жөнүндө милдеттүү шартта жайгаштырылууга тийиш.

1-тиркеме

Улуттук банк Башкармасынын 2016-жылдын 30-мартындагы №15/6 “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобону бекитүү тууралуу” токтомуна өзгөртүүлөр жана толуктоолор

Улуттук банк Башкармасынын 2016-жылдын 30-мартындагы №15/6 “Кыргыз Республикасында электрондук акча жөнүндө” жобону бекитүү тууралуу” токтомуна төмөнкүдөй өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилсин:

- 8-пункт төмөнкү редакцияда берилсин:

«Электрондук акчаны пайдалануу менен акцептанттардан товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сатып алуу боюнча операцияларды ишке ашырууга, нак акча каражаттарын алууга, электрондук акчаны бир электрондук капчыктан экинчисине которууга, банктык эсепке которуу менен электрондук акчанын ордун жабууга болот. Электрондук акча каражаттарын чек аркылуу которууда электрондук капчык ээсинин тараптарынын бири идентификацияланууга тийиш.»;

- төмөнкү мазмундагы 8-1-пункт менен толукталсын:

«8-1. Электрондук акчаны пайдалануу менен бардык операцияларды электрондук капчыктан гана жүзөгө ашыруу зарыл. Мында, анын негизги ишкердигинин чегинде товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочунун кызматтары үчүн төлөөнү эске албаганда, товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочунун абонентинин өздүк эсебинен төлөмдөрдү ишке ашырууга тыюу салынат.»;

- 9-пункт төмөнкү редакцияда берилсин:

“9. Анын ээсинин электрондук капчыгын толуктоо төмөнкү инструменттер аркылуу нак жана нак эмес акча каражаттары менен ишке ашырылат:

- банктык эсеп;
- автоматташтырылган өз алдынча тейлөө терминалдары (cash-in);
- идентификацияланган электрондук капчыктан которуу;
- эсеп ачуусуз акча которуу системалары;
- агенттик түйүн.”;

- төмөнкү мазмундагы 9-1 жана 26-1-пункттар менен толукталсын:

«9-1. Товарларды жана кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоочунун абонентинин өздүк эсебинен анын ээсинин электрондук капчыгын, анын ичинде электрондук капчыкка кайтарылган акча каражаттарын андан ары чегерүү менен товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн авансты кайтаруу аркылуу толуктоого тыюу салынат.»;

«26-1. Оператор товарлар жана кызмат көрсөтүүлөр үчүн электрондук капчыкты пайдалануу аркылуу төлөмдөрдү ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүн караштыруу менен электрондук капчыктагы электрондук акча калдыгын сактоо механизмдин камсыз кылууга милдеттүү. Электрондук капчыктан башка электрондук акча калдыгын сактоо үчүн башка механизмди колдонууга жол берилбейт.”.